

Tartu Ülikool

Usuteaduskond

Kevin Kirs

„Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik“ – ehk mida kuulutas ajalooline Jeesus ja kuidas Paulus seda mõistis

Bakalaureusetöö

Juhendaja

Dr. theol. Ain Riistan

Tartu 2016

SISUKORD

EESSÕNA	4
0. SISSEJUHATUS	5
01. Teema ja senine uurimine	5
02. Töö eesmärk, tähtsamad allikad ja uurimisküsimus	6
03. Töö ülesehitus ja uurimismetoodika	7
04. Raskused töö koostamisel	8
1. W.G. KÜMMEL JA EDUARD SCHWEIZER	9
1.1 Sissejuhatus	9
1.2 Uue Testamendi tuum	10
1.3 Pauluse kirjad	11
1.4 Sünoptilised evangeeliumid	13
1.5 Johannese tekstid ja sõnum	16
1.6 Kokkuvõte	17
2. JAMES D. G. DUNN	18
2.1 Ajaloolise Jeesuse kuvandi usaldusväärsuse kinnitamine	18
2.2 Markuse evangeelium	20
2.3 Matteuse ja Luuka evangeeliumid	23
2.4 Jeesuse kuulutusest Pauluse evangeeliumini	24
3. JAMES D. TABOR	28
3.1 Jeesuse perekonna hauakamber	28
3.2 Pauluse mõju ajaloolisele Jeesusele	30

4. AUTORITE SEISUKOHTADE VÕRDLUS	35
4.1 Seisukohad Jeesusest kui ajaloolisest isikust	35
4.2 Seisukohad Paulusest kui ajaloolisest isikust	37
4.3 Seisukohad Jeesuse kuulutusest	38
4.4 Seisukohad Pauluse kuulutusest	39
4.5 Seisukohad pühakirjast	41
KOKKUVÕTE	44
KIRJANDUSLOEND	46
SUMMARY	48
LISAD	49

EESSÕNA

Käesoleva bakalaureusetöö koostamise juures soovin avaldada tänu oma headele sõpradele Rauno Alliksaarele, Liis Vahurile ja Maria Malkile töös läbiviidud keeleteoimetuse ja paranduste eest. Samuti soovin esile tõsta Eesti Üliõpilaste Seltsist pärit seltsivenna Jaan Sudaku, kes pakkus raskushetkedel vennalikku tuge.

0. SISSEJUHATUS

01. Teema ja senine uurimine

Teema valik on ühest küljest tingitud minu huvist ajaloolise Jeesuse õpetuse otsingute vastu, teisalt aga probleemist, et ajaloolise Jeesuse poolt algatatud kristluse ning Pauluse mõjutuste saatel välja kujunenud kristluse vahel paikneb lõhe, mis killustab kristliku teoloogia identiteeti. Paratamatult tuleb leppida, et säärast probleemi ei ole oma laiaulatuslikkuse tõttu võimalik ühes tükis vaadelda. Lisaks on tegu tänaseks erinevate teoloogide poolt äärmiselt käsitletud probleemiga, mille otsene taastuurimine ei ole vajalik. Seega on mõistlik pöörata pilk probleemi tuumalt probleemi käsitlelustele ja küsida, kuidas erinevad autorid seda probleemi lahkavad ning millised on nende järeldused. Seejärel mõtiskleda, millist mõju need järeldused kristliku teoloogia identiteedile avaldavad.

Ülaltoodud mõttekäigust lähtudes olen töö aluseks võtnud Prantsuse Katoliku kiriku vaimuliku ja piibliuurija Alfred Firmin Loisy¹ (eluaastad 1857-1940). Tegu on 20. saj ühe varasema radikaalse ajaloolis-kriitilise mõtlejaga, kes pälvib oma seisukohtade pärast tähelepanu tänini. Loisy avaldas oma tuntuimas teoses: „The Gospel and the Church“ (originaal: „Evangile et l'Eglise“) mõttekäigu, et Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik, mis omakorda suurendas evangeeliumi ulatust. Kannatuslugu lõpetas Jeesuse valitsusaja, mille tõttu ei olnud enam võimalik rõõmusõnumit sellisel kujul säilitada.² Alpkristluse säilitamine oma primitiivses staadiumis oli võimatu. Lisaks pole tänapäeval enam võimalik alpkristlust taastada, sest evangeeliumi kirjutamist mõjutanud tingimused on kadunud. Rõõmusõnumi mõte on läbi ajaloo drastiliselt muutunud³ ja taevase kuningriigi

¹ **Michaud**, Derek. **Wildman**, Wesley. „Alfred Firmin Loisy (1857-1959)“, *Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology*, Boston University, Boston, 2000

² **Loisy**, Alfred Firmin. „The Gospel and the Church“, tõlkinud: Christopher Home, Charles Scribner's sons, New York 1912 (originaal 1903), lk 166:

<https://archive.org/stream/thegospelandthec00loisuoft#page/n3/mode/2up> 05.05.2016

³ *Ibid*, lk 167

konseptsiooni on laiendatud.⁴ 1908. aasta märtsis, mõned aastad pärast teose: „Les évangiles synoptiques“⁵ avaldamist, ekskommunikeeris Vatikan Loisy oma vaadete pärast.⁶

Alfred Loisy kõige tuntuim väide on: „Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik,“⁷ mis pärineb tema teosest „The Gospel and the Church“. Kui selle alapeatüki teises lõigus tõin ma välja, et töö aluseks on Alfred Firmin Loisy, siis täpsemalt lähtun ma töö koostamisel just Loisy kõige tuntumast väitest.

02. Töö eesmärk, tähtsamad allikad ja uurimisküsimus

Käesoleva töö eesmärk on uurida Alfred Firmin Loisy väidet Jeesuse kuulutusest lähtuvalt kolmest temale järgnenud ajaloolis-kriitilisest piibliuurijast.

Temale järgnenud ajaloolis-kriitilistest piibliuurijatest olen juhendaja soovitudele tuginedes välja valinud kolme erineva ajaloolis-kriitilise suuna esindajad. Järgnevas loetelus esitan ka nende võtmetekstid, mille alusel uurimuse läbi viin.

- 1) W. G. Kümmel (1905-1995) ja Eduard Schweizer (1913-2006), kes esindavad Saksa kontinentaalse ajaloolis-kriitilise piibliteaduse seisukohti 20. saj keskpaigas. Nende teostest langetasin valiku „The theology of the New Testament“ ja „A theological introduction to the New Testament“ kasuks, sest need annavad oma suuna seisukohast sisukaima ülevaate Jeesuse ja Pauluse evangeeliumi temaatikast.
- 2) James D. G. Dunni (sündinud 1939), kes esindab Suurbritannia viimaste aastakümnete ajaloolis-kriitilist piibliuuringute traditsiooni. Dunn vajab käsitlemist muuhulgas ka seepärast, et ta on algatanud uued uuringud Paulusest („The new perspective on Paul“⁸), tõstatades pauliinliku traditsiooni mõju kristluses uuesti päevavalgele. Dunni

⁴ *Ibid*, lk 168

⁵ **Loisy**, Alfred Firim. „Les Évangiles synoptiques“, *Près Montier-en-Der, Haute-Marne, 1907*

⁶ **Boynnton**, Richard Wilson. „The catholic career of Alfred Loisy“, *Harvard Theological Review, Volume XI, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1918*, lk 73:

<https://archive.org/stream/harvardtheologic11harvuoft#page/72/mode/2up> 05.05.2016

⁷ **Loisy**, Alfred Firim. „The Gospel and the Church“, tõlkinud: *Christopher Home, Charles Scribner's sons, New York 1912 (originaal 1903)*, lk 166:

<https://archive.org/stream/thegospelandthec00loisuoft#page/n3/mode/2up> 05.05.2016

⁸ **Dunn**, James D.G. „The new perspective on Paul“, *Eedermans, Grand Rapids, Camebridge, 2008*

uurimistekstiks valisin teose „Jesus, Paul, and The Gospels“, mida peetakse käesoleva teema kontekstis tema kõige paremaks ülevaateks.

- 3) James Tabor (sündinud 1946), kes esindab USA radikaalset ajaloolis-kriitilist seisukohta. Võrreldes teiste kajastatud autoritega, on Tabori vaated Loisy omadega tõenäoliselt kõige sarnasemad. Tabor on tähelepanuväärne eelkõige ajaloolise Jeesuse otsingutega arheoloogia vallas, mille raames on ta uurinud ka Talpioti hauda. Haud, mis võib kuuluda ajaloolise Jeesuse perekonnale. Tema arheoloogiliste uurimiste kajastamiseks tuginen tema teosele „The Jesus dynasti“ ja lisaks olen veel viidanud James Cameroni lavastatud pseudodokumentaale, mille lavastamisel Tabor konsultandina osales. Tabori Pauluse käsitle juures valisin alustekstiks „Paul and Jesus“, mis annab tema vaatepunktist Jeesuse ja Pauluse vahekorrale kõige selgema ülevaate.

Töö uurimisküsimus jaguneb seega kaheks. Esiteks, millised sarnasusi ja erinevusi kohtab uurimise all olevate autorite seisukohtades? Teiseks, mida saab kõnealuste autorite seisukohtadele tuginedes järelada Alfred Loisy kuulsast tsitaadist?

03. Töö ülesehitus ja uurimismetoodika

Töö koostamisel lähtusin diskursuse analüüsi⁹ meetodist. Täpsemalt uurisin, kuidas neli erinevat eelpool mainitud autorit käsitlevad oma teoste valgel Jeesuse kuulutust ja Pauluse tõlgendust sellest. Seejärel võrdlesin autorite käsitle omavahel ning lõpuks uurisin, mida saab nende tuginedes järelada Alfred Loisy väitest.

Esmalt analüüsisin individuaalselt iga autori teksti ja tegin sellest kokkuvõtlikud ülevaated. Seejärel tõin igast ülevaatest välja autori seisukohad, mida võrdlesin teiste käsitletud autorite seisukohtadega. Viimaks vaatlesin tulemusi Loisy väite põhjal ning tegin lõplikud järeldused.

Töö koosneb neljast osast. Esimesed kolm osa hõlmavad endas autorite käsitle antud teemal. Viimane osa sisaldab autorite seisukohtade võrdlust ja lõplikke järeldusi.

⁹ Meyer, Michael. Titscher, Stefan. Vetter, Eva. Wodak, Ruth. „Methods of Text and Discourse Analysis“, SAGE Publications, London, 2000

04. Raskused töö koostamisel

Töö koostamise kõige suuremaks raskuseks oli vaieldamatult autorite ja nende tekstide valimine. Jeesuse ja Pauluse temaatikast on kirjutatud lademetes erinevaid tekste mitmete piibliteadlaste poolt, mistõttu neelas bibliograafia koostamine loendamatul hulgal tunde. Paratamatult on töömaht väike ja teema käsitlemine nõuab üldistamist, mis tõstatab riski, et mõni oluline allikas jääb käsitlemata või uurimisalune allikas ei õigusta ennast. Seeläbi muutus tekstide valimine veelgi keerulisemaks.

Teine probleem tõusis esile, kui hakkasin Alfred Loisy väitele kinnitust otsima. Avastasin esmapilgul, et veebikeskkonnas kohtab tema kuulsast ütlusest palju enesekindlaid refereeringuid, aga need ei oma ühtegi adekvaatset viidet. Lõpuks sain abi juhendajalt, kes leidis oma kodust Uue Testamendi teemalise käsiraamatu, kus oli vastav viide kajastatud. Sisestasin viite Google otsingumootorisse, mis suunas mind õige teksti õigele leheküljele.

1. W.G. KÜMMEL JA EDUARD SCHWEIZER

1.1 Sissejuhatus

Werner Georg Kümmel alustab oma teost väitega, et Vana Testamendi ja Uue Testamendi teoloogiat ei saa samades raamides võrrelda. Kui välistada Piibli terviklikkus ja vaadelda vaid Uue Testamendi teoloogiat, tõuseb esile, et ka Uue Testamendi sees leidub hulk küsimusi, mis seavad Uue Testamendi terviklikkuse kahtluse alla.¹⁰ Kümmel toob välja probleemi, et algusest peale on Uue Testamendi teoloogiline sisu olnud pingelises vahekorras iga dogmaatilise teoloogia vormiga. Jumala olemuse ilmumine Jeesuse Kristusena kristliku doktriini vaatest toob paratamatult kaasa õpetuste ühendamise. Dogmaatika jääb hätta, kui see püüab leida tuge peamiselt Uuest Testamendist, sest Uus Testament ei lähtu ühtsest õpetusest, vaid kajastab erinevate autorite seisukohti.¹¹

Sarnaselt Kümmelile tõstatab ka Eduard Schweizer oma teose alguses probleemi, et Uue Testamendi kirjutised erinevad tavapärasest Uue Testamendi teoloogiast. Uus Testament ei ole orienteeritud kontseptsioonide poole, nagu patt ja arm, vaid seab rõhu individuaalsetele tekstidele. Uue Testamendi ühtsusetus kajastub näiteks Pauluse kirjade ja Johannese kirjade erinevustes. Schweizer peab ka oluliseks osutada, kuidas Uue Testamendi teksti autor oma isiklikes valikutes näeb seda suunda, kus vaadeldavaid usulisi ja elulisi pingeid kirikus ületada.¹²

Kümmel seab kahtluse alla, kas on sobilik ja võimalik tutvustada Uue Testamendi teoloogiat Jeesuse kuulutustest ainult läbi hilisemate usklike kogukondade tunnistuste, mis on kajastatud sünoptilistes evangeeliumites. Säärasele küsimusele saab vastata ainult seades rõhk individuaalsele kirjutisele või kirjutiste kogumile, mõistes esmalt teksti iseseisvust. See viitab

¹⁰ Kümmel, W.G. „The theology of the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 13

¹¹ Ibid, lk 15

¹² Schweizer, Eduard. „A theological introduction to the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: O. C. Dean Jr, Abingdon Press, 1991, lk 10

sellele, et Uue Testamendi teoloogia saab toimuda ainult Uue Testamendi mitmekülgse kuulutuse tulemusena.¹³

1.2 Uue Testamendi tuum

Kümmel rõhutab, et Uue Testamendi kirjutisi peab esmalt vaatama eraldiseisvatena, sest neis endis esineb lahkkelisi, mida ei märka välist tervikut vaadates.¹⁴ Uus Testament on kollektsioon, mis on loodud varajase kiriku poolt kristlike tekstide kõrvaldamise ja piiritlemise teel. Alles on jäetud tekstid, mis kindlalt viitavad Jumalale läbi Jeesuse Kristuse elutöö ja surma ning ülestõusmise. Kõigil Uue Testamendi tekstidel arvati olevat sama iva, kuni Martin Luther ja temale järgnevad teoloogid said aimu, et Uue Testamendi tekstid ei kõnele alati samast asjast ja on mõnedes kohtades selgelt vastuolulised. Tekib küsimus, et kui Uus Testament pole ühtne, aga selle tekstid on sellest hoolimata normatiivsed kristlastele, siis kus on Uue Testamendi tuum?¹⁵

Uue Testamendi kaanoni piiritlemise mõte oli kahtlemata selle kaitsmine hilisemate laienemiste ja võltsitud tunnistuste eest. Uue Testamendi tekstide tunnistusel on oluline side ajalooliselt relevantse Kristusega. Neid tunnistusi kohtab algkristlike koguduste kuulutustes, mis paiknevad ajaliselt Jeesuse sündmustele kõige lähemal. Kümmel loetleb need nõnda:¹⁶

- 1) Jeesus kui isik ja tema õpetus mis on meile tajutav algses sünoptilises traditsioonis.¹⁷
- 2) Algse kogukonna kuulutus Jeesuse surmast ja ülestõusmisest, mida tõendab kogukonna rajamine Püha Vaimu poolt.¹⁸
- 3) Algse teoloogilise tunnetuse kuulutamine Pauluse poolt. Nende läbi saab leida ühise sõnumi, mida saab pidada alustrajavaks ning millest lähtuvalt kogu ülejäänud Uue Testamendi sõnumit mõõta.¹⁹

¹³ Kümmel, W.G. „The theology of the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 17

¹⁴ *Ibid*, lk 322

¹⁵ *Ibid*, lk 323

¹⁶ *Ibid*, lk 324

¹⁷ *Ibid*.

¹⁸ *Ibid*.

¹⁹ *Ibid*.

Küll aga oleks väär arvata, et varaseimad Uue Testamendi tekstid omavad rikkumata tunnistust apostelliku aja Kristusest. On keeruline väita, milliste tekstide tunnistused on kooskõlas Jeesusega, millised algkristliku kogukonnaga ja millised Paulusega. Kümme toob näiteks Johannese epistlid, mis on võetud uurimise alla, sest neljandas evangeeliumis peame me järjekindlalt esitama Jeesust lihavõtete ja nelipüha järgses kristliku kogukonna käsitluses. Selles valguses tõuseb esile uus küsimus, kui suures ulatuses on algset sõnumit Kristusest töödeldud?²⁰

1.3 Pauluse kirjad

Schweizer kirjutab, et Pauluse töö on detailselt kirjeldatud Apostlite tegude raamatust ja väidab, et temast pärineb ka hulk tekste, samal ajal kui Jeesuselt ei pärine midagi. Siiski leidub palju vastuseta küsimusi nii ajaliste daatumite, kui ka Pauluse õpetuslausete kohta.²¹

Pole kahtlust, et Paulus dikteeris kõik oma kirjad, välja arvatud kirja Fileemonile, ja lisas ise ainult tervitused. Küll aga ei saa olla kindel, et Pauluselt pärinenud kirjad pole hilisemalt ümbertöödeldud. Kirjade võltsimine ja väär omistamine oli antiikajal tavaline. Näiteks kreeka keelne tõlge Vanast Testamendist sisaldab kirja Jeremijalt, mis on ilmselgelt hilisemal ajal kirjutatud.²² Schweizer väidab, et suurel hulgal säilinud kirjadest on mõningad osad kokku pandud ja näiks justkui Pauluse teine kiri korintlastele on kahest kirjast kokku pandud. Siiski ei väida Schweizer, et kirju oleks paralleelselt tükkideks võetud ja uuesti kokku pandud. Kirju kopeeriti tihti, sest neid peeti äärmiselt pühadeks, aga selgeid viiteid nende töötlemisele ei leidu, mistõttu võib tõmmata ainult oletatavaid eraldusjooni.²³

Pole kahtlust, et teine kiri tessalooniklastele, kiri koloslastele, kiri efeslastele, esimene ja teine kiri Timoteusele ning kiri Tiitusele on kirjutatud Pauluse õpilaste poolt. Tollel ajal oli

²⁰ *Ibid.*

²¹ **Schweizer**, Eduard. „A theological introduction to the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: O. C. Dean Jr, Abingdon Press, 1991, lk 55

²² *Ibid*, lk 57

²³ *Ibid*, lk 58

kombeks õpilastel anda välja oma tekste õpetaja nime all. Nõnda väljendati, mida oldi õpetajalt omandatud ning usuti, et läbi Püha Vaimu elas apostli sõna nende keskel edasi.²⁴

Schweizeri jaoks on hämmastav, et kahekümne seitsmest Uue Testamendi tekstist on kakskümmend üks kirjad. Kirjade kogum näitab, et Uus Testament ei sisalda ainult olulist informatsiooni minevikulistest sündmustest, vaid on ka julgustuseks heast õpetusest.²⁵ Kui Kümmel jätab Uue Testamendi tuuma lahtiseks,²⁶ siis Schweizer näeb seda väljenduvat just siin. Ta kirjeldab, et selleks on sõnum Jeesuse Kristuse omaduste läbi, mis väljendavad tema suhet Jumalaga. Isegi kirja vorm sisaldab autori pühendumust asetada vastuvõtja (lugeja) konkreetse sündmusesse. Seega on kirjades kaalul konkreetne aeg ja kindel situatsioon, millest need on kirjutatud. Täpselt nõnda, et neist peegelduks üks kindel sündmus: „Ja Sõna sai Lihaks“ (Jh 1:14).²⁷

Vaadates täpsemalt Pauluse teoloogiat esitab Schweizer Pauluse eripäraks tõsiasja, et ta tegeles küsimusega: „Mida tähendab kuulutada Jeesust pärast lihavõtteid?“. Isegi kirikud, kus Paulus oma misjonitööd alustas, ei ülistanud Jeesust ega meenutanud tema tegusid, vaid pigem tunnistasid teda kui ristilöödud ja ülestõusnut, kes naaseb ühel päeval kui lõpule viija. Paulus töötles oma mõjuvõimuga selle teoloogiliselt ümber ja andis Jeesuse ülistusele uue suuna. Paulus kõneles eelkõige usust Jeesusesse ja tema ristisurma. Lisaks kõneles ta suremisest ja taassünnist Kristusega ja elust Kristuses. Pauluse jaoks tähendas usk eelkõige uut elu läbi Jumala usalduse, kes kõnetab meid armulikult Jeesuse Kristuse läbi. Pauluse jaoks oli kindel, et elu keerdkäigud ei mõjuta meie lunastust, vaid selle määrab ainult üks alus: „see on Jeesus Kristus“ (1Kr 3:11).²⁸

Kümmel on kindel, et Paulus uskus uuestisündinud Issandat ja ajaloolist Jeesust olevat üks ja sama isik.²⁹ Pauluse määratlust Jeesusest kui Issandast (κύριος³⁰) kohtab tema kirjades tihti. Kümmel toob pauliinliku Kristuse sõnumi aluseks Hümni Kristusele,³¹ millele Paulus

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid*, lk 59

²⁶ **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament“, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 324

²⁷ **Schweizer**, Eduard. „A theological introduction to the New Testament“, tõlkinud saksa keelest: O. C. Dean Jr, Abingdon Press, 1991, lk 59

²⁸ *Ibid*, lk 60

²⁹ **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament“, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 160

³⁰ **Lepajõe**, Marju. „Kreeka – Eesti Uue Testamendi õppesõnastik“, Maarjamaa, Tallinn, 2011, lk 79

³¹ **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament“, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 152

viitab kirjas filiplastele 2:5-11: „Mõtelge iseenestes sedasama, mida Kristuses Jeesuses: kes, olles Jumala kuju, ei arvanud osaks olla Jumalaga võrdne, vaid loobus iseenese olust, võttes orja kuju, saades inimese sarnaseks; ja ta leiti välimuselt inimesena. Ta alandas iseennast, saades kuulekaks surmani, pealegi ristisurmani. Seepärast on Jumal tõstnud ta kõrgemaks kõrgest ja annetanud talle selle nime, mis on üle iga nime, et Jeesuse nimes nõtkuks iga põlv nii taevas kui maa peal kui maa all, ja et iga keel tunnistaks: Jeesus Kristus on Issand - Jumala Isa kirkuseks.“³² Eelneva teksti põhjal on kristliku usu väljenduseks väide: Jeesus on Issand. Paulus seab aluse hellenistliku-kristliku kogukonna identiteedile, ehk neid hakatakse kirjeldama kui kristlasi, kes hüüavad meie Issanda Jeesuse Kristuse nime (1Kr 1:2).³³

Jeesusest kui Jumala Pojast, kirjutades soovib Paulus rõhutada, et Jumal Isa ise töötab lunastuses, mis on juba juhtunud ja juhtub taaskord läbi Jeesuse Kristuse.³⁴ Paulus näeb Jumala Poega kui instrumenti, kes on allutatud täielikult Isale. Poeg ilmutab end pigem kui Jumala tahte kuulekas täidesaatja. See kuulekus on kooskõlas ka Aadama kuulekusega.³⁵ „Sest otsekui tolle ühe inimese sõnakuulmatuse tõttu on paljud saanud patuseks, nõnda saavad ka selle ühe inimese kuulekuse läbi paljud õigeks.“³⁶ Paulus kinnitab sellega, et nii, nagu Jeesus viidi meie pattude eest taevasse Jumala juurde,³⁷ viiakse koos Jeesusega kord ka meid tema juurde.³⁸

1.4 Sünoptilised evangeeliumd

Algkristlikud hümnid viitavad mehele nimega Jeesus ja mõned neist mainivad ka tema surma ning ülestõusmist. Nende rõhk on Schweizeri kohaselt seatud väitele, et Jumal tegutseb läbi Jeesuse ja nad kirjeldavad, kuidas Jeesuse elu ja surma tuleks vaadelda. Schweizer jätkab, et konfessionaalsed valemid ja hümnid vastavad küsimusele, kes Jeesus on ja mis tähendus on tema elul, surmal ja taassünnil kirikule. Need rõhutavad Jeesust kui Kristust. Q allikas võib

³² Kasutatud on <http://www.piibel.net/> 1997. aasta eesti keelse Piibli elektroonilist väljaannet

³³ **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 157

³⁴ *Ibid*, lk 161

³⁵ *Ibid*, lk 162

³⁶ Kasutatud on <http://www.piibel.net/> 1997. aasta eesti keelse Piibli elektroonilist väljaannet

³⁷ **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 162

³⁸ *Ibid*, lk 169

olla see, millest on pärit rõhuasetus Jeesus kui *Kristus*. Esimene täismahuline evangeelium kirjutati alles pärast Pauluse surma, mistõttu tollel ajal tähendas sõna veel kuulutust ja lunastust, tähistades sündmust, mitte raamatut. Markuse evangeeliumi juures saab hakata rääkima sõnast kui raamatust, sest see sisaldab nii kuulutust kui ka lunastust.³⁹ Markuse evangeelium koosneb viimastest päevadest Jeruusalemmas (Mk 11-13), Jeesuse surmast (Mk 14-15) ja ülestõusmise loost (Mk 16). Sinna juurde kuulub veel Jumala tunnistus Jeesusest kui oma pojast (Mk 1:9-11),⁴⁰ Jeesuse kokkuvõtlik kirjeldus tema tegevusest (Mk 1:14-15; Mk 3:7-12 ja Mk 6:6), jüngrite valimine (Mk 1:16-20; Mk 3:13-19; Mk 6:7-13) ja Jeesuse hülgamise lood (Mk 3:6; Mk 6:1-6a; Mk 8:16,21). Lisaks sellele on toodud ära pimedade mehe tervenemise lugu, mis näitab sümboliliselt, et ainult Jumala jõud saab avada inimese silmad (Mk 8:22-26; Mk 10:46-52).⁴¹

Põhjus, miks Matteus kirjutas oma raamatu tuleneb vajadusest, et Markuse evangeelium polnud piisavalt sisukas. Matteus võtab üle suurema osa Markuse sisust, tehes mõningaid lühendusi. Peatükid 1-2 kirjeldavad Jeesuse sündi ja varajast lapsepõlve ning Mt 28:11-20 häälelõikamist ja taassündinu ilmutust naisele. Mõlemad lisandid näitavad Jumala ainulaadset ja täidesaatvat akti Jeesuses. Matteus on võtnud Jeesuse õpetuslauseid ka Q allikast ning lisanud neid suurte plokkidena. Näiteks Jeesuse mäejuutus (Mt 5-7).⁴² Samuti on Luukal ülevaade Markusest ja Q allikast. Markuse tekstist erineb Luuka oma peamiselt seetõttu, et viimane kirjeldab Jeruusalemma langust (Lk 21:20-24).⁴³ Luuka evangeelium sisaldab suurel hulgal lugusid ja mõistujutte, mida pole võimalik kusagilt mujalt leida, viidates seeläbi hüpoteetilisele Q allikale. Näiteks advendilugu (Lk 1-2), Peetruse kalapüügilugu ja tema kutsumine (Lk 5:1-11) ning Jeesuse jalgade võidmise lugu patuse naise poolt (Lk 7:36-50).⁴⁴ Luuka tekstidele on iseloomulik ka vaeste aitamine ja jüngrite loobumine maisest varast.⁴⁵

Kümmel võtab kokku Jeesuse teoloogia kaemusega, et Jeesus kuulutas immanentse Jumala riigi tulekut. Ta mõtles väga kindlalt, et Jumal ilmutab end juba enne kui Jeesuse põlvkond igavikku läheb. Vastukaaluks judaismi konseptsioonile, ühendas Jeesus kuulutuse

³⁹ **Schweizer**, Eduard. „A theological introduction to the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: O. C. Dean Jr, Abingdon Press, 1991, lk 121

⁴⁰ *Ibid*, lk 122

⁴¹ *Ibid*, lk 123

⁴² *Ibid*, lk 129

⁴³ *Ibid*, lk 135

⁴⁴ *Ibid*, lk 137

⁴⁵ *Ibid*, lk 138

immanentse Jumala riigi tulekust väitega, et Jumala riik on juba olevikus avalikustunud ja saanud reaalsuseks tema töös ja kuulutuses. Kuigi siin tekib ilmselge vastuolu, kõneleb Kümmeli arvates Jeesus ühtsest Jumala riigist, sest mõlemad Jeesuse seisukohad kõnelevad nii mõndagi Jumalast ja Jeesusest.⁴⁶

Jeesuse jaoks on Jumal kõikvõimas Isand ja kohtunik. Veendumus immanentse Jumala riigi tulekust tugevdab taevaliku kohtumõistmise vajadust ja ähvardab kohtualust. Jeesus seletab lahti Jumala tahte, mille läbi saab see uueks ja tuleb otse kuulaja kohalolekusse. Jumal on kui Jeesuse isa, kes võtab tema lapsed vastu saabuvasse kuningriiki ja andestab neile. Jumal, kes tegutseb tulevikus, sekkub juba olevikus Jeesuse läbi, kes ületab deemonid ja võimaldab Jumala andeksandmisel saada olevikuliseks nähtuseks, mis on suunatud põlatutele ja peatustele, võttes neid vastu oma vennaskonda ja lubades neile Jumala armu. Seega, kui Jeesus kõneleb olevikulistest Jumala poolt tulevikus täide viidud tegudest, on lõpuaegade olevikulisus tugevalt seotud Jeesuse endaga.⁴⁷

Kümmel jätkab, et Jeesus mitte ainult ei kuulutanud eelseisvat Inimese Poja tulekut, vaid ka vihjas, et tema ise ilmub Inimese Pojana ja mõistab inimeste üle kohut. Ta ootas Inimese Poja tulekut, nagu ka Jumala riigi tulekut, lähitulevikus.⁴⁸ Ühest küljest kõneles Jeesus tulevikus aset leidvast kohtumõistmisest, mis saab toimuma Inimese Poja poolt ja teisest küljest kõneles endast kui olevikulisest Inimese Pojast ja pidas lubatud lõpuaega oma tegude ja töö koidikuks. Jeesus ei kuulutanud ainult peatset maailma lõppu, vaid kõneles ka olevikulisest Jumala riigi algusest ja olevikulisest eshatoloogilisest lunastusest. Eshatoloogiline lunastus on niivõrd omane Jeesuse isikule, et sellest järeldatakse, et kooskõlas Jeesusega saab inimene osaleda viimases lunastuses, mis on juba Jeesuse neitsistsünni hetkest alanud.⁴⁹

⁴⁶ Kümmel, W.G. „The theology of the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 325

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid, lk 326

1.5 Johannese tekstid ja sõnum

Johannese evangeeliumi esimeseks eripärasuseks on tõsiasi, et selle autor ei omanud ülevaadet teistest evangeeliumitest. Võrreldes Johannese evangeeliumit sünoptilistega, märkame, et see kajastab üpriski erinevaid sündmusi, välja arvatud kannatuslugu. Johannese evangeeliumist selgub, et Jeesusel oli 12 jüngrit (Jh 20:24). Lisaks kõneleb Johannese evangeeliumis Jeesus pikkade dialoogidega. Oluline erinevus seisneb ka Jeesuse surma daatumis, mis leiab aset küll reedel, aga mitte paasapühadel, mis võib olla isegi tõenäolisem.⁵⁰ Eraldiseisvatena paistavad ka Johannese kirjad Peetrusele, Jaakobile ja Juudale. Oma sisult ja stiililt sarnanevad need neljanda evangeeliumiga.⁵¹ Neid saab kirjeldada kui Johanninlikke pastoraalkirju, mis tähendab, et nende sisud on samaväärsed evangeeliumis esitatuga.⁵²

Johannese evangeeliumi keskseks sõnumiks on Isa poolne Poja läkitamine maailma ja Poja olemusühtsus Isaga. Küll aga ei kõnele Johannes lõpmatust ajalisest reaalsusest.⁵³ Ühest küljest seab Kümmeli nägemuse kohaselt Johannes suurt rõhku Jeesuse kui ajaloolise isiku legitiimsusele ja teisest küljest väidab Jeesust olevat saadetud maailma Jumala poolt täitmaks Vana Testamentlike ootusi. Jeesus viitab oma taastulekule Isana, tulevasel ülestõusmise sündmusel ja viimsel kohtupäeval. Johannes rõhutab selgelt lunastuse olevikulisust. Inimene, kes temasse usub pärib igavese elu, mis teeb maise surma tähtsusetuks. Eksalteeritud Kristus on andnud usklikule oma enda vaimu ehk parakleedi, kes juhib uskliku tõesse. Johannes rõhutab lunastuse olevikulisust, sest see on seotud õpetuslik tõega, mis peab püsima jääma. Jeesuse kuulutus Johannese evangeeliumi põhjal vabastab uskliku sellest maailmast. Ka Johannes lubab Poja auhiilgust läbi tulevase lunastuse. Seega rõhutab Johannes lunastuse olevikulisust tugevamalt kui Paulus ja mainib ainult harva tulevikulist eshatoloogilist lunastust. Küll aga sarnanevad tema seisukohad selle poolest, et ta väidab sarnaselt teistele lunastus on olevikuline ja väidab olevikulist lunastust olevat puudulik. Seega ootab Johannes

⁵⁰ **Schweizer**, Eduard. „A theological introduction to the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: O. C. Dean Jr, Abingdon Press, 1991, lk 150

⁵¹ *Ibid*, lk 156

⁵² *Ibid*, lk 157

⁵³ **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament”, tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press, 1973, lk 327

uskliku viimast väljaheitmist sellest maailmast. Johannes usub samuti, et viimane kohtupäev on alanud Jeesuse Kristuse läbi ja ootab lõpule viimist.⁵⁴

Nii Jeesus, Paulus kui ka Johannes ei kuuluta pelgalt, et lunastus toimub olevikus, vaid nad õigustavad seda uskumust tõsiasjaga, et eshatoloogiline lunastuse kandja on juba maa peal ilmunud ja saavutab, või on juba saavutanud lunastuse. Samas on selle uskumuse kujunemise käigus muutunud. Kui Jeesuse jaoks on olevikuline lunastus reaalne ainult tema isikus, siis Paulus näeb viimast lunastust ka kogukonna siseselt Kristuse ihuna ja Püha Vaimu annina. Johannes rõhutab seejuures igavest elu rohkem kui Paulus ja kirjeldab peamiselt individuaalse kristlase eksistentsi, kogukonda unustamata. Ehk siis loodab Paulus jätkuvalt taevase isanda tuleku peale tema elu ajal ja Johannese evangeeliumi kohaselt pole peale lõpuaegade immanentsuse midagi selge.⁵⁵

1.6 Kokkuvõte

Uue Testamendi teoloogia peamised tunnistused keskenduvad lunastusele kui olevikulisele sündmusele. Lisaks, ootus immanentsest lõpust näitab, et apostlite tunnistused juba nägid probleemi immanentsest ootusest. Sellest hoolimata ei saa tähelepanuta jätta, et Uue Testamendi teoloogiliste tunnistuste kohaselt usutakse olevikulist jumalikku lunastust. See on läkitatud läbi Jeesuse ja tema täiusliku lunastuse ootuse, mille Jeesus Kristus rajab läbi oma tuleku. Nende tunnistuste kohaselt on lunastus paika pandud usus Jumala eshatoloogilisse tegutsemisesse Jeesuses Kristuses ja seeläbi oluliselt seotum ajaloolise Jeesuse ilmumisega, kes viib lunastuse lõpuni.⁵⁶

⁵⁴ *Ibid*, lk 328

⁵⁵ *Ibid*, lk 329

⁵⁶ *Ibid*.

2. JAMES D. G. DUNN

2.1 Ajaloolise Jeesuse kuvandi usaldusvärsuse kinnitamine

James D. G. Dunn tõstatab oma teoses esmalt probleemi, et väljaspool kristlikke allikaid leidub Jeesuse kohta liiga vähe informatsiooni, et anda temast adekvaatset pilti. Seega tuleb täielikult toetuda evangeeliumitele, mistõttu peaks esmalt hindama evangeeliumite usaldusväärsust, et saada nendest võimalikult usaldusväärset informatsiooni Jeesusest.⁵⁷ Selle küsimuse uurimiseks tõstatab Dunn neli eeldust. Nendeks on:

- 1) Eksisteeris ajalooline isik nimega Jeesus.⁵⁸
- 2) Ta oli juut.⁵⁹
- 3) Ta oli mõjuvõimas.⁶⁰
- 4) Tema kogukond tugines suulisele pärimusele.⁶¹

Eriti rõhutab Dunn suulist pärimust, sest teise templi aegne ühiskond oli valdavalt kirjaoskamatu.⁶² Seega Jeesuse õpetust anti edasi suuliselt. Dunn ei välista, et Jeesuse ajal ei pandud midagi kirja, aga väidab, et evangeeliumid on enamjaolt kujunenud suulise pärimuse põhjal.⁶³

Ülaltoodud eeldustele tuginedes hakkab Dunn analüüsima Jeesus-pärimust evangeeliumides. Ta seab rõhu sünoptilistele evangeeliumitele, sest neil on suur ühisosa. Sünoptilised evangeeliumid on omavahel kooskõlas nii stiililt kui ka sisult, andes meile üsnagi selge ja ühtse pildi Jeesusest,⁶⁴ lisaks ka palju ajaloolist informatsiooni, mille alusel saame me luua võimalikult usaldusväärse pildi ajaloolisest Jeesusest.⁶⁵

⁵⁷ Dunn, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels”, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2011*, lk 4

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid*, lk 5

⁶⁰ *Ibid*, lk 7

⁶¹ *Ibid*, lk 8

⁶² *Ibid*, lk 22

⁶³ *Ibid*, lk 23

⁶⁴ *Ibid*, lk 10

⁶⁵ *Ibid*, lk 21

Ajaloolise Jeesuse pildi kujundamiseks on vaja meetodit. Dunn toob välja, et varasemalt on ajaloolist informatsiooni Jeesuse kohta otsitud Jeesuse õpetusele iseloomulikest tunnustest. Ta laidab selle printsiibi maha, kirjutades, et sellega taheti leida Jeesust, kes erines kristlaste poolt usutud Kristusest.⁶⁶ Seega paneb Dunn rõhu Jeesuse iseloomujoontele. Ta põhjendab enda printsiipi sellega, et kui Jeesuse traditsioonis olevad tunnused vastavad Jeesuse iseloomujoontele, siis peegeldavad nad muljet, mille Jeesus oma järgijatele jättis.

Tulles tagasi sünoptiliste evangeeliumite juurde on märgata, et kuigi nende kõigi sisu kulgeb paralleelselt, leidub nende vahel omajagu erinevusi. Dunn põhjendab seda enamike Uue Testamendi uurijate seas levinud konsensusega, et Markuse evangeelium on kõige varasem ning seda kasutasid nii Matteus kui ka Luukas. Teiseks ammutasid Matteus ja Luukas informatsiooni Q allikast. Ta lisab, et sünoptiliste evangeeliumite uurijail on kalduvus vaadelda identseid ja sarnaseid kirjakohti, järeldades üleüldist kirjanduslikku sõltuvust ja seejärel sobitada järelendus ülejäänud materjali hulka või kardinaalselt erinevad kirjakohtad kui tulevikus lahendamist vajavad probleemid kõrvale jätta. Dunn jätkab, et säärane sünoptilise probleemi käsitlemine on mitterahuldav. See on pannud teda rohkem hindama Jeesuse kohta levinud suulist traditsiooni ja viinud ta küsimuseni, kas kirjandusliku sõltuvuse hüpotees üldse annab tervikpildi.⁶⁷

Ise alustab ta antud probleemi uurimist identsete ja sarnaste kirjakohtade välja toomisest.⁶⁸ Dunn välistab otsese mahakirjutamise teooria, sest see ei seleta kreekakeelsete tekstide erinevusi, aga jätab arvesse võimaluse, et Q allikas võis olla kreekakeelne.⁶⁹ Selge on aga, et nii Matteus kui ka Luukas on Markusest kuidagi sõltuvad.⁷⁰ Teiseks juhib ta tähelepanu kirjakohtadele, mis erinevad sõnaliselt, aga millel on sarnane sisu. Ta leiab, et vaatamata imeväikestele sõnalistele sarnasustele, mida leidub keskmiselt alla 40 %, on edastatav lugu või õpetus sisuliselt sama.⁷¹ Kolmandaks vaatleb ta probleemi suulise pärimuse põhjusena,⁷² kus koorubki tema järelduste kohaselt välja erineva sõnastuse, aga sarnase sisu põhjus. Ta väljendab, et sünoptiliste evangeeliumite sünoptilisus tuleneb suulisest pärimusest,

⁶⁶ *Ibid*, lk 10

⁶⁷ *Ibid*, lk 25

⁶⁸ *Ibid*.

⁶⁹ *Ibid*, lk 27

⁷⁰ *Ibid*, lk 28

⁷¹ *Ibid*, lk 34

⁷² *Ibid*, lk 35

mis annab nendele tekstidele sama sisu erineva sõnastuse kaudu.⁷³ Jeesuse ja evangeeliumite vahele jäänud aja võtavad kõige paremini kokku mälestused Jeesusest ja tema tegudest.⁷⁴ Iga Jeesus-pärimuse osa pärineb suurema tõenäosusega Jeesuselt endalt, sest peegeldab tema mõju oma esimestele jüngeritele.⁷⁵

2.2 Markuse evangeelium

Dunn juhhib tähelepanu asjaolule, et sõna evangeelium (*εὐαγγέλιον*⁷⁶) on üks mõistetest, mis pärineb Pauluselt. See esineb Uues Testamendis 76 korda, millest 60 paikneb pauliinlikus korpuses. Suur hulk Uue Testamendi uurijaid usub, et Paulus laenas selle mõiste poliitikast, kus sellega kirjeldati keiser Augustuse saavutusi.⁷⁷ Paulus ise kasutas seda universaalselt Kristuse rõõmusõnumi tähenduses.⁷⁸ Jeesuse traditsiooni toob selle tõenäoliselt Markus, sest puudub alus arvata, et sellest on arameakeelne vaste või et see esineb Q allikas.⁷⁹ Markuse evangeeliumis on seda mõistet kasutatud seitse korda, Matteuses ainult neli ja Luuka ning Johannese evangeeliumeis mitte ühtegi korda.⁸⁰ Märkimisväärne on, et Markus alustab oma evangeeliumit järgmiselt: „*Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*“,⁸¹ mille Dunn tõlgib: „*The Beginning of the gospel of Jesus Christ*“.⁸² Dunn selgitab seda sellega, et Markus kasutab mõistet evangeelium mitte üksnes kui õpetust ristist, vaid ka kui aruannet Jeesuse missioonist ja kirja pandud Jeesuse kuulutusest.⁸³ Seega on Jeesuse traditsioon ise evangeelium.⁸⁴

⁷³ *Ibid*, lk 38

⁷⁴ *Ibid*, lk 44

⁷⁵ *Ibid*, lk 11

⁷⁶ **Lepajõe**, Marju. „Kreeka – Eesti Uue Testamendi õppesõnastik“, *Maarjamaa, Tallinn, 2011*, lk 59

⁷⁷ **Dunn**, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels“, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2011*, lk 45

⁷⁸ *Ibid*, lk 47

⁷⁹ *Ibid*, lk 48

⁸⁰ *Ibid*, lk 51

⁸¹ Nestle-Aland 28. väljaanne: Mk 1:1 <http://www.nestle-aland.com/en/read-na28-online/text/bibeltext/lesen/stelle/51/> 22.04.2016

⁸² **Dunn**, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels“, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2011*, lk 52

⁸³ *Ibid*.

⁸⁴ *Ibid*, lk 53

Dunn jätkab, et evangeeliumi tähendus liikus üha enam Jeesuse traditsiooni loolt Jeesuse elu ja missiooni loole. Jeesuse traditsioon ei olnud enam evangeeliumit täiendav, vaid kujunes evangeeliumiks endaks. See polnud enam lihtne biograafia, vaid aruanne ühe kindla mehe missioonist, mis tegi lunastuse võimalikuks. Just nimelt Markus tegi oma tööga evangeeliumist evangeeliumi, luues nõnda uue kirjandusliku žanri.⁸⁵

Markuse tööd ei tohiks siiski vaadata kui radikaalset eemaldumist suulisest traditsioonist. Markuse evangeelium on siiski loomulik osa suulise traditsiooni arengust. Võib kindel olla, et seda ei kirjutatud individuaalseks lugemiseks, vaid kuulajaskonnale esitamiseks.⁸⁶ Evangeeliumi koostamisel on kasutatud suulisele traditsioonile omast tehnikat.⁸⁷

Dunn toob välja, et Martin Kähler oli see, kes kirjeldas evangeeliume kui pikendatud sissejuhatustega kannatuslugusid. Kindel on, et kannatusnarratiiv moodustab rohkem kui ühe kolmandiku Markuse evangeeliumist. Markuse evangeelium ehitub üles nõnda, et Peetruse tunnistus Jeesusest kui Messiasist paigutub selle keskmesse (Mk 8:27-30). See on ühtlasi nii geograafiline murdepunkt (Caesarea kui Jeesuse teekonna põhjapoolseim punkt) kui ka dramaatiline murdepunkt, pärast mida suundub Jeesus Jeruusalemma, kus ta seisab silmitsi oma saatusega.⁸⁸ Lisaks toob Dunn Markuse evangeeliumist hulganisti kirjakohti, mis ennustavad ette Jeesuse surma, näiteks tähendamissõna peiupoistest (Mk 2:18-20). Markus võtab kokku vastasseisude põhjused erinevates lugudes, kus variserid hauvad Jeesuse kõrvaldamise plaani. Ristija Johannese hukkamisloo kokkuvõte on üllatavalt sisukas ja üsna kurjakuulutav (Mk 6:17-29). Kannatusloo käigus räägib Jeesus, et ta peab jooma kannatuse karikast ja saama ristitud surmas (Mk 10:38-39). Viinamäe tähendamissõna kulminatsioonina tapavad rentnikud oma isanda poja (Mk 12: 1-9). Mk 13:9-13 on kurjakuulutav ennustus Jeesuse jüngerite süüdimõistmisest. Tuleb tähele panna ka Jeesuse ihu salvimist naise poolt enne matmist (Mk 14:8), Jeesuse ennustusi enda salgamisest (Mk 14:18-20) ja viimast õhtusöömaaga (Mk 14:22-24).⁸⁹

Markus ei jätnud kõrvale Pauluse arusaama, selle kohta, miks sõnum Jeesusest on rõõmusõnum. Küll aga seab Markus, vastupidiselt Paulusele, rõhu Jeesuse kannatusloole,

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Ibid*, lk 54

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid*, lk 55

millega tugevdab Pauluse seisukohta.⁹⁰ Jeesuse sõnum on rõõmusõnum nii seetõttu, et Jeesus oli hea õpetaja ja tervendaja kui ka seetõttu, et tema surm ja ülestõusmine tõi patustele lunastuse. Nimetades kogu Jeesuse loo rõõmusõnumiks, tagab Markus, et Jeesuse missiooni eesmärki ei saaks käsitleda lahus tema surmast ja ülestõusmisest, ega ka tema surma ja ülestõusmist käsitleda väljaspool ülejäänud konteksti.⁹¹

Viimaks annab Dunn ülevaate Jeesuse käsitlest Markuse evangeeliumis. Markuse jaoks on Jeesus Jumala Poeg. Dunn toob näideteks järgnevad episoodid: Jeesuse ristimine, kus taevast kõlab hää, mis tunnistab Jeesust oma pojaks (Mk 1:11); rüvedad vaimud, kes kuulutavad Jeesuse jumalikkust (Mk 3:11 ja 5:7); taevaliku hääle tunnistus, kui Jeesus Peetruse, Jaakobuse ja Johannesega kõrgel mäel viibis (Mk 9:7); viinamäe tähendamissõna, kus isand läkitab rentnike juurde oma poja (Mk 12:6); Jeesuse vastuse tema ülekuulamisel, kui temalt küsitakse, kas ta on Jumala poeg (Mk 14:61-62); kõige tähelepanuväärsemana roomlasest tsentuurio, kes on äsja näinud ristilöödud Jeesuse viimast hingetõmmet, tunnistus (Mk 15:39).⁹²

Dunn rõhutab, et Markus pealkirjastas terve evangeeliumi kui Jeesuse Kristuse rõõmusõnumi ja võis lisada viimase fraasina „Jumala Poeg”. Ta tõdeb, et varasemates Markuse evangeeliumi käsikirjades pealkirja polnud, mis tähendab, et see lisati hiljem. Seda tehti tõenäoliselt seepärast, et mõisteti kui keskne on Markuse evangeeliumis Jeesus kui Jumala Poeg ja sooviti seda selgemalt välja tuua.⁹³

Kõige lõpuks mainib Dunn Markuse evangeeliumis Jeesuse valesti mõistmist jüngrite poolt. Ta selgitab, et see motiiv on tuntud kui messiaanlik saladus, mis paistab välja Jeesuse tervendamislugudes, kui ta palub tervendatuil oma imelisest paranemisest mitte rääkida. Jeesuse jüngrid ei mõistnud Jeesust seni, kuni ta oli saanud hukka ja uuesti üles tõusnud. Selle motiivi võtmekoht on Issanda muutumise episoodis, kus Jeesus käskis jüngritel saadud nägemust mitte jagada (Mk 9:9). Taaskord on Jeesuse missiooni mõistmise keskmeks tema surm ja ülestõusmine. Nõnda nagu Paulusel, nii ka Markusel on Jeesuse hea sõnumi keskmeks tema surm ja ülestõusmine.⁹⁴

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid*, lk 56

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid*, lk 57

⁹⁴ *Ibid*, lk 58

2.3 Matteuse ja Luuka evangeeliumid

James Dunn kirjutab, et üks kõige silmapaistvamaid omadusi Matteuse ja Luuka evangeeliumite juures on asjaolu, et nad toetuvad tugevalt Markuse evangeeliumile. Mõlemad kasutavad Markuse loodud uut kirjanduslikku žanrit, jutustades lugu Jeesusest ja järgides sarnast mustrit nagu Markus.⁹⁵ Ta juhib aga tähelepanu sellele, et Markuse-väline materjal, mis pärineb niinimetatud Q allikast, ei kirjelda kannatuslugu. Q allikas kajastab peaaesjalikult Jeesuse õpetust.⁹⁶ Dunn on veendunud, et Q allikas esineb Matteuse ja Luuka evangeeliumites sarnases struktuuris kui Markuse evangeeliumis. Tegu pole eraldiseisva ühese plokiga. Teadmised Jeesuse suulisest pärimusest on selged, aga pole ühtegi tõendit allikast, mis koosneks ainuüksi Jeesuse õpetusest. Dunn järeldeb selle põhjal, et peavoolu kristlike koguduste õpetuste kohaselt lõppes Jeesuse lugu surma ja ülestõusmisega. Samuti lähtusid peavoolu kogudused Markuse kannatusloo raamistikust ning hindasid Jeesuse õpetust kui evangeeliumit evangeeliumi osana. Viimaseks, kui Matteus ja Luukas on üle võtnud Markuse raamistiku, mis seletab lahti evangeeliumi tähenduse, siis ei saa rääkida Q allikast kui eraldiseisvast evangeeliumist.⁹⁷

Dunn toob järgmisena välja, et samavõrd rabav on Matteuse evangeeliumi puhul see, kuidas Matteus sidus oma evangeeliumi tollal käimas olnud kristluse ja rabiinliku judaismi debatiga.⁹⁸ Matteuse Jeesus argumenteerib variseride vastu oluliselt rohkem, kui Jeesus teistes sünoptilistes evangeeliumites. Matteus on märgatavalt huvitatud tooratruiduse näitamisest. Näitena on Dunn lisanud Matteuse 5:17-19 kirjakoha,⁹⁹ kus on öeldud: „Ärge arvake, et ma olen tulnud Seadust või Prohveteid tühistama. Ma ei ole tulnud neid tühistama, vaid täitma. Tõesti, ma ütlen teile, ükski täpp ja ükski kriips ei kao Seadusest seni, kuni taevas ja maa püsivad, kuni kõik, mis sündima peab, on sündinud. Seda, kes iganes nendest käskudest ka kõige pisema tühistab ja teisi sedasama tegema õpetab, hüütakse kõige pisemaks taevariigis. Kes aga selle järgi teeb ja õpetab, seda hüütakse suureks taevariigis.“¹⁰⁰ Matteus on ainus evangelist, kes kõneleb ülekohtutegijatest (*dikaioisyne*), millega näitab nii Jeesuse kui ka

⁹⁵ *Ibid*, lk 60

⁹⁶ *Ibid*, lk 61

⁹⁷ *Ibid*, lk 62

⁹⁸ *Ibid*.

⁹⁹ *Ibid*, lk 63

¹⁰⁰ Kasutatud on <http://www.piibel.net/> 1997. aasta eesti keelse Piibli elektroonilist väljaannet

evangeeliumi lojaalsust Seadusele. Matteuse jaoks on rõõmusõnum judaistlik rõõmusõnum, ehk rõõmusõnum Seaduse vaimust ja prohvetitest.¹⁰¹ Seda tuleb mõista kui Seaduse ja Prohvetite täitumist.¹⁰²

Dunn jätkab Luuka evangeeliumi silmapaistvate omadustega. Nimelt kirjutas Luukas kaks väga seotud raamatut. Ta ei näinud oma evangeeliumit eraldiseisvana, vaid mõlema raamatu tervikuna. Seetõttu ei saa Luuka evangeeliumit täielikult hinnata, kui ei kaasata Apostlite tegude raamatut.¹⁰³ Luuka evangeeliumit ei saa kindlasti pidada Iisraelile oponeerivaks ega seadusele vastanduvaks. Vastupidi, see ootab Iisraeli prohvetite lootuste täitumist. Vastupidiselt Markusele ei keskendu Luukas seaduse katkendlikkusele ja avatud sõnumile mittejuutidele/uskumatutele. Vastupidiselt Matteusele ei võitle ta rabiinlike ellujääjatega ega prohvetitega. Luuka jaoks ei ole evangeelium rõõmusõnum kui see ei tööta Iisraeli lootuse täitumise suunas, kaasates ka uskmatuid.¹⁰⁴

2.4 Jeesuse kuulutusest Pauluse evangeeliumini

James Dunn toob välja probleemi, et võrreldes evangeeliumitega on Jeesuse sõnum Pauluse kirjades erinev.¹⁰⁵ Jeesus kuulutas Jumala riiki, Paulus jutlustas Jeesusest. Sünoptilistes evangeeliumites ei ole Jeesus oma sõnumi keskmeks, vaid tema sõnum on suunatud Jumala riigile (Mk 1:15). Pauluse tekstides ei esine sõnumit Jumala riigist peaaegu üldse, peaaesjalikult keskendutakse Jeesuse ristisurmale ja ülestõusmisele. Teiseks mainib Dunn, et kui Jeesuse sõnum oli suunatud peamiselt israeliitidele, siis Pauluse sõnum mittejuutidele. Jeesus suhtus küll positiivselt mittejuutidesse, keda ta kohtas, aga teda meenutatakse rohkem Iisraeli kadunud lammaste majutajana (Mt 10:6 ja Mt 15:24). Paulus soovastu mõistab teda mittejuutide apostlina. Samuti väidab ta, et Jeesus oli kohalik juudi õpetaja. Paulust mõjutas tema aja poliitiline ja religioosne kontekst. Säärased probleemid

¹⁰¹ Dunn, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels”, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2011*, lk 65

¹⁰² *Ibid*, lk 66

¹⁰³ *Ibid*.

¹⁰⁴ *Ibid*, lk 69

¹⁰⁵ *Ibid*, lk 95

võtab Dunn kokku William Wrede kirjeldusega Paulusest kui kristluse taasrajajast, kui mitte suisa kristluse tõelisest rajajast.¹⁰⁶

Dunn toob välja, et pole kahtlust selles, et Jeesus kuulutas Jumala riiki. Iseloomulik on aga, et Jeesus õpetas Jumala kuninglikku seadust juba läbi iseenda kogetavana.¹⁰⁷ Jumala riigi ootuses polnud tol ajal midagi iseäralikku, aga Jeesuse õpetuse kohaselt toimus selle saabumine siin ja praegu, mis eristab teda oluliselt peavoolust. Peale selle on Jeesuse õpetusele iseloomulik rõõmusõnumi suunatus patustele.¹⁰⁸ Näiteks Markuse 2:17 „Ma ei ole tulnud kutsuma õigeid, vaid patuseid.”¹⁰⁹ Dunn selgitab, et see ei tähenda seda, et Jeesus suhtles kriminaalidega ja nendega, keda „õiglased“ variserid pidasid seaduse järgi ebaõiglasteks.¹¹⁰ Jeesuse jaoks oli oluline, et Jumala arm oleks avatud kõigile, kes jäid religiooni kohaselt sellest väljapoole. Lisaks iseloomustab Jeesuse õpetust hea sõnumi kuulutamine vaestele.¹¹¹ Näiteks Luuka 6:20 „Õndsad olete teie, vaesed,”¹¹². Dunn loetleb sünoptilistest evangeeliumitest kokku 11 kirjakohta, mis kõnelevad vaeste õndsusest.¹¹³

Ta jätkab, et Pauluse rõõmusõnumi eripärasused saab vabalt kokku viia Jeesuse sõnumis leiduvatega. Näiteks Jumal mõistab õigeks jumalatud. Nagu Jumala riik on iseloomulik Jeesuse õpetusele, on see iseloomulik ka Pauluse õpetusele, kus see tõuseb esile tema õigeksmõistuõpetuses.¹¹⁴ Jeesus kõneles Jumala riigist kui jõus olevast riigist, mille saabumine toimub siin ja praegu. Paulus nägi Jeesuse surma ja ülestõusmist kui viimse kohtupäeva lähenemist, vastupidiselt üldsusele, kes lähtus Taanieli raamatu 12. peatükist ja uskus, et ülestõusmise sündmus leiab aset kauges tulevikus. Kuna Jeesuse kuulutatud Jumala riik on olevikuline, on Jeesuse ülestõusmine viimse kohtupäeva algus. Dunni arvates ei saa säärane kokkusattumus olla juhuslik. See, mida senini usuti saabuvat tulevikus, sai Jeesuse läbi olevikuliseks ja kogetavaks nüüd ja praegu.¹¹⁵

¹⁰⁶ *Ibid*, lk 97

¹⁰⁷ *Ibid*, lk 98

¹⁰⁸ *Ibid*, lk 99

¹⁰⁹ Kasutatud on <http://www.piibel.net/> 1997. aasta eesti keelse Piibli elektroonilist väljaannet

¹¹⁰ **Dunn**, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels”, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2011*, lk 100

¹¹¹ *Ibid*, lk 101

¹¹² Kasutatud on <http://www.piibel.net/> 1997. aasta eesti keelse Piibli elektroonilist väljaannet

¹¹³ **Dunn**, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels”, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2011*, lk 101-102

¹¹⁴ *Ibid*, lk 103

¹¹⁵ *Ibid*, lk 104

Kui Jeesuse õpetuse üheks eripäraks toob Dunn rõõmusõnumi kuulutamise patustele, siis Pauluse õpetuse eripäraks toob ta rõõmusõnumi kuulutamise mittejuutidest patustele. Tõenäoliselt on Pauluse suurim panus kristluse arengusse olnud Jeesuse missiooni avamine mittejuutidele. Pauluseta oleks too messiaanlik naatsaretlase sekt hajunud või haaratud rabiinlikusse judaismi. Peamiselt Pauluse tõttu sai võimalikuks, et sellest judaistlikust sektist sai etniliselt mitmekülgne religioon. Võime kindlad olla, et Jeesuse töö tekitas Pauluses kutsumust kuulutada Jumala Poja head sõnumit mittejuutidele.¹¹⁶ Jeesus ületas piire Iisraeli siseselt ja Paulus Iisraeli väliselt, tehes seda sama eesmärgiga, näidata, et seaduste ja traditsiooni mittejärgimine ei jäta kedagi Jumala armust ilma.¹¹⁷

Sarnaselt Jeesusele võtab Paulus oma kohustuseks aidata vaeseid. Paulus rõhutab vaeste abistamise tähtsust.¹¹⁸ Oma kirjas roomlastele kasutab ta termineid „jagamine” ja „andmine” (Rm 12:8) ja kirjas galaatlastele (Gl 6:2) viitab ta tõenäoliselt Jeesuse enda prioriteetidele, kust pärineb vaestele hea toomise motiiv.¹¹⁹

Dunn on senimaani rõhutanud Jeesuse iseloomulikku kuulutust olevikulisest Jumala riigist, mis leiab aset praegu. Küll aga vaatas Jeesus ka tulevikku ja kõneles tulevases riigist kui Jumala seaduse täielikust ilmutusest. Jeesus õpetas oma jüngreid palvetama, et Jumala kuningriik tuleks (Mt 6:10 ja Lk 11:2). Järgnevalt seab Dunn rõhu pingele, mis sisaldub Jeesuse kuulutuses saabuvast kuningriigist. Esmalt segadusele, kuidas sai Jeesus kõneleda samal ajal olevikulisest ja tulevikulisest Jumala riigist.¹²⁰ Dunn seletab seda nõnda, et Jeesus lahendas selle pinge, elades oma elu Jumala riigi valguses. Elada selle valguses on ühtlasi langeda selle tugeva mõju alla. Teiseks toob Dunn välja, et Jeesus ei kõnelenud kuigivõrd Pühast Vaimust. Küll aga Jumala kuninglikust valitsemisest, mis avaldub juba olevikus, kõneldes pidas ta silmas Jumala Vaimu tööd Jeesuse kogukonnas. Jeesus uskus ennast olevat võitnud Jumala Vaimus ja seeläbi volitatud kuulutama rõõmusõnumit (läheldes kirjakohest Js 61:1).¹²¹

Sama kaheosaline rõhuasetus on olemas ka Pauluse õpetuses. Paulus rõhutab, et läbi usu saab mõista õigeksmõistmist siin ja praegu ja et samuti leiab aset ka viimne kohtupäev.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid*, lk 105

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ *Ibid*, lk 106

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ *Ibid*, lk 107

Nii Paulus kui ka Jeesus väidavad, et kohut mõistetakse vastavalt tegudele. Nii Paulus kui ka Jeesus väidavad, et lunastus on osaliselt tingitud ustavusest. Nii Paulus kui ka Jeesus jagavad sama eshatoloogilist pinget.¹²² Lisaks mõistavad nii Paulus kui ka Jeesus üheselt, et Jumala Vaim on võti mõistmaks pinget olevikulise ja tulevikulise vahel. Jeesuse ristimine Pühasse Vaimusse markeeris lõpuaegade algust.¹²³

Kõige lõpuks tõmbab Dunn Jeesust ja Paulust siduva joone tuginevalt nende suhtumisse seadusesse, mis on võetud kokku käsus armastada oma ligimest nagu iseennast.¹²⁴ Jeesuse kriitilist suhtumist seadusesse ja tema armastuse käsk on selged alused Pauluse sarnasele suhtumisele seadusesse.¹²⁵ Jeesus õpetas armastuse käsku kui teist kõige tähtsamat käsku kogu seaduses ning elas selle järgi.¹²⁶ Paulus jätkas seda õpetust ja võttis selle käsu valguses kokku kogu seaduse. Ta kasutas seda eristamaks käske, mis olid tõeliselt tähtsad Jumala ja inimeste ning ka inimeste endi vahel.¹²⁷

¹²² *Ibid*, lk 108

¹²³ *Ibid*, lk 109

¹²⁴ *Ibid*, lk 110

¹²⁵ *Ibid*, lk 115

¹²⁶ *Ibid*, lk 114

¹²⁷ *Ibid*, lk 115

3. JAMES D. TABOR

3.1 Jeesuse perekonna hauakamber

James D. Tabor meenutab, et 2002. aasta 21. oktoobril andis ajakirja „Biblical Archaeology Review“ toimetaja Hershel Shanks Washington D.C.-s toimunud pressikonverentsil teada, et Jeruusalemmast leiti ossuaarium, millele on aramea keeles kirjutatud Joosepi poeg Jaakob, Jeesuse vend.¹²⁸ Kuigi tänini pole jõutud selgusele, kas tegu on võltsinguga või mitte, ei kahelda enam selle antiiksuses. Ossuaarium pärineb ajavahemikust 1. saj eKr – 70 pKr. Küll aga kaheldakse selle pealiskirja autentsuses.¹²⁹ Tabor jätkab, et see ei olnud esimene kord, kui Jeesusega seotud reliikvia üle terve maailma kõmu tekitas.¹³⁰

Tabori väitel tuli 1996. aastal vahetult enne lihavõtteid päevavalgele, et Jeesuse perekonna hauakamber on avastatud. Ta jätkab, et haud avastati juba 1980. aastal, aga seda ei teatatud avalikkusele, sest see sisaldas suurt hulka nimesid, mis on seotud Jeesuse perekonnaga.¹³¹ Andmed hauast on dokumenteeritud ja kontrollitud, aga raamatu avaldamise ajaks oli Joseph Gath, algne väljakaevaja, surnud ning väljakaevamiste raportit polnud veel avaldatud. Lisaks kajastas meedia, et pärast väljakaevamisi ehitati haua peale kortermaja, sulgedes platsi edasiseks uurimiseks. Ametliku raporti kohaselt viidi kõik Talpioti hauast leitud inimsäilmed ortodoksetest juutidest ametivõimude kätte, kes puhastasid laekad ära ja lasid säilmed ümber matta.¹³²

Tabor kirjutab, et kogus koos Gathi endise abilise Shimo Gibsoniga kokku iga Talpioti haua kohta avaldatud infokillukese ja uuris temaga Iisraeli arhiivis väljakaevamiste dokumentide originaale. Lisaks lugesid nad Gathi märkmeid ja said teada, et sellest piirkonnast leiti kaks hauakambrit, millest üks jäeti avamata. Seega otsustasid Tabor ja Gath

¹²⁸ Tabor, James D. „The Jesus dynasty“, *HarperElement, London, 2007*, lk 16

¹²⁹ Biblical Archaeology Society meeskond. „Is the “Brother of Jesus” Inscription on the James Ossuary a Forgery?“ *Biblical History Daily, 2015*: <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-artifacts/artifacts-and-the-bible/is-the-brother-of-jesus-inscription-on-the-james-ossuary-a-forgery/> 29.04.2016

¹³⁰ Tabor, James D. „The Jesus dynasty“, *HarperElement, London, 2007*, lk 25

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid*, lk 31

sõita Bet Shemeshi Israel Antiquities Authority lattu.¹³³ Gibsoni andmetest selgub, et Talpioti haud sisaldas kümne inimese säilmeid: Jeesus, Joosepi poeg; Maarja; teine Maarja; Joosep; Matteus; Juuda, Jeesuse poeg; lisaks kolm nimetut.¹³⁴ Laost leidsid nad aga üheksa ossuaariumi, kümnes (IAA 80.509) oli riulilt puudu ja teadmata kadunud.¹³⁵

Alles hiljuti avastas Tabor, et kaduma läinud kümnenda ossuaarium mõõdud on samad, mis 2002. aastal avalikustatud Jaakobi laeka omad. Võib olla võimalik, et Oded Golan sai selle laeka enda valdusesse umbes 80ndatel. Gibson meenutab oma märkmetes, et mõned päevad pärast väljakaevamiste algust viidi mõned ossuaariumid väljakaevamiste hõlbustamiseks ära.¹³⁶ Kui Jaakobi ossuaarium ongi puuduv kümnes, siis võib Tabori sõnul olla kindel, et Talpioti haud kuulus Jeesuse perekonnale. Sellisel juhul on leitud ka Jeesuse ossuaarium, tema ema Maarja, Jeesuse senini tundmatu poeg Juuda ja tundmatu naine, kes on tõenäoliselt Juuda ema ja keda identifitseeritakse Maarja Magdaleenana.¹³⁷ Jeesus maeti oma surma järgselt tõenäoliselt ajutisse hauakambrisse, kust ta hiljem oma järgijate poolt ümber maeti. Järgnevate kümnendite jooksul maeti sinna ka teised Jeesuse pereliikmed.¹³⁸

Nende jaoks, kes on skeptilised kristliku loo suhtes, on Jeesuse perekonna haud, kaasaarvatud Jeesuse säilmed, tähtis arheoloogiline asitõend. Tabor toob välja, et ta ise pole kunagi kahelnud, et Jeesus ja tema perekond eksisteerisid, küll aga nende ossuaariumid haruldane asitõend, millest ajaloolasena on võimalik vaid unistada.¹³⁹ Tabor usub, et Jeesuse ja tema perekonna mõistmine on üks kõige olulisem võtmeküsimus, mõistmaks ajaloolist Jeesust ja kristluse juuri.¹⁴⁰

Tabori töö langes kriitika alla, kui 2007. aasta märtsis ilmus sellest The Discovery Channelil dokumentaal nimega „The Lost Tomb of Jesus“¹⁴¹. Nii film kui ka samal ajal avaldatud raamat „The Jesus Family Tomb: The Evidence Behind the Discovery No One Wanted to Find“¹⁴² (autorid Simcha Jacobovici ja Charles Pellegrino) andsid ülevaate hauast

¹³³ *Ibid*, lk 33

¹³⁴ *Ibid*.

¹³⁵ *Ibid*, lk 34

¹³⁶ *Ibid*, lk 35

¹³⁷ *Ibid*, lk 364

¹³⁸ *Ibid*, lk 378

¹³⁹ *Ibid*, lk 377

¹⁴⁰ *Ibid*, lk 362

¹⁴¹ „The Lost Tomb of Jesus“, Youtube, 04.05.2015: <https://www.youtube.com/watch?v=WY0-ReUaozU> 03.05.2016

¹⁴² Jacobovici, Simcha. Pellegrino, Charles. „The Jesus Family Tomb: The Evidence Behind the Discovery No One Wanted to Find“, Harper Collins, 2009

leitud ossuaariumidest ja käsitlesid nende kuuluvust Jeesusele ning tema perekonnale. Nende hulgas oli ka Andrey Feuervergeri statistiline kalkulatsioon, mille kohaselt kõigi kuue nime esinemise tõenäosus ühes hauas on üks kuuesajast. Feuerverger esitas oma dokumendi ka *The Annals of Applied Statistics*'ile ülevaatamiseks.¹⁴³ Peamine oldi aga kriitilised selle suhtes, kuidas dokumentide avaldajad neid esitasid¹⁴⁴ ja teised tõlgendasid. 2007. aasta juulis andis Feuerverger avaliku kõnekoosoleku oma töö detailidest ja kolm arutelul osalenut esitasid alternatiivseid vaateid. Dokument ise läbis ulatusliku arvustuse ja ilmus 2008. aasta veebruari AOASi väljaandes. Väljaande toimetajad ise soovivad oma lugejail kriitiliselt hinnata dokumendi oletusi ja Feuervergeri kalkulatsioone ning järgnevaid arutelusid ja tema vastust nendele.¹⁴⁵

Ühe tähelepanuväärseima küsimuse käimasolevas vaidluses esitab ajakirja *Antiques & Collecting* publitsist Kent Hall, kes küsib, kellel on õigus, kas James Cameronil või kõikidel teoloogidel, kes filmi pärast selle linastumist kritiseerisid? Ta toob välja Püha Maa Ülikooli käsikirjade uurija Stephen Phanni väite, kes ütles, et Cameron eksis rängalt oma ühe peamise oletusega, et pealiskiri Mariame viitab Maarja Magdaleenale. Phann kinnitab, et kõnealune kreekakeelne tekst nimetab kahte naist, kelle luud olid ossuaariumisse kokku pandud. Mariame on variatsioon Mariast ja Kai-Marast (vorm nimest Martha).¹⁴⁶

3.2 Pauluse mõju ajaloolisele Jeesusele

Tabor alustab Pauluse ja Jeesuse käsitlust väitega, et Paulus ei kohanud kunagi Jeesust. Jeesus Naatsaretlane löödi risti Pontius Pilaatuse valitsemisajal 30 pKr. Jeesuse ilmutussündmust Paulusele dateeritakse 37. aastasse pKr, mil Paulus väidab olevat Jeesust

¹⁴³ Fienberg, Stephen E. „Editorial: Statistics and „The lost tomb of Jesus“, *The Annals of Applied Statistics, Institute of Mathematical Statistics, 2008, lk 1*:
http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/30244178?seq=1#page_scan_tab_contents 05.03.2016

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Fienberg, Stephen E. „Editorial: Statistics and „The lost tomb of Jesus“, *The Annals of Applied Statistics, Institute of Mathematical Statistics, 2008, lk 2*:
http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/30244178?seq=2#page_scan_tab_contents 05.03.2016

¹⁴⁶ Hall, Ken. „Jesus tomb – debate rages over authenticity“, *Antiques & Collecting Magazine, Vol 112, lk 14, juuni 2007*: <http://eds.a.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=90bf53b6-5e8d-4643-902e-285e1cbdf9d4%40sessionmgr4002&vid=4&hid=4108> 03.05.2016

näinud ja Jeesuse õpetuse temalt pärinud.¹⁴⁷ Pauluse esimesed kirjad, mis paigutuvad 50ndatesse aastatesse pKr, on kõige vanemad kristlikud tekstid. Paulus hoopis, et ta pole pärinud õpetust inimestelt vaid Kristuse ilmutuse kaudu (Gl 1:11-12). Kuigi ta ise kutsus end apostlite seas kõige väiksemaks (1Kr 15:9), on ta aldis väitma, et tema ilmutus, mille ta sai otse Kristuselt, on oluliselt tähendusrikkam, kui ükski Jeesuse maisest elust pärinev õpetus (2Kr 5:16). Seega tõrjub Paulus kõrvale teiste apostlite kogemused (2Kr 11:5). Lisaks väidab ta, et on näinud neist palju rohkem vaeva, viidates teistele apostlitele, kes on kohanud Jeesust näost näkku (1Kr 15:10). Paulus nimetab seda perioodi, mil inimesed tundsid isikut Jeesust inimliku Jeesuse perioodiks (2Kr 5:16)¹⁴⁸ ja kõrvutab seda sõnumiga, mille ta sai taevaselt Kristuselt ja mis on oluliselt kaalukam (Fl 3:3).¹⁴⁹

Mõistet evangeelium (*εὐαγγέλιον*¹⁵⁰) seletatakse Tabori seisukohast kui rõõmusõnumit lunastusest Kristuse läbi. Terves Uue Testamendis kohtub seda mõistet 72 korda. 60 korda Pauluse kirjades ja kaheksa korda Markuse evangeeliumis. Sealjuures on Markuse evangeelium tugevalt Pauluse kirjadest mõjutatud. Paulus kasutab seda mõistet oma kuulutuse tarbeks, viidates sõnumile, mida tema üksinda jagab. See tähendab, et terve algkristluse ajalugu tuleb ümber mõtestada.¹⁵¹ Paulust ei tuleks vaadata mitte üksnes kristluse rajajana, vaid ka esimeste apostlite vaadete ümberlökkajana, mille tulemusel hajus judaistlik kristlus ja esile kerkis pauliinlik, mittejuutidele suunatud kristlus.¹⁵² Ta suutis seda peaasjalikult tänu kirjanduslikule võidukäigule, mida kindlustas tärkav teoloogiline ortodoksus ning mida toetas keiser Constantinus Suure (280-337)¹⁵³ aegne Rooma poliitiline võim. See võit väljendub kolmel tasandil:

- 1) Markuse evangeeliumil, mis on kõige varasem lugu Jeesuse elust ja surmast, on tugevad pauliinlikud mõjutused.¹⁵⁴
- 2) Luuka kaheosaline teos – evangeelium ja apostlite tegude raamat – täiendab Markuse loo kulminatsiooni, lisades sinna Pauluse kuulutused Roomas.¹⁵⁵

¹⁴⁷ **Tabor**, James D. „Paul and Jesus”, *Simon & Schuster Paperbacks*, New York, 2013, lk XV

¹⁴⁸ *Ibid*, lk 3

¹⁴⁹ *Ibid*, lk 4

¹⁵⁰ **Lepajõe**, Marju. „Kreeka – Eesti Uue Testamendi õppesõnastik”, *Maarjamaa, Tallinn*, 2011, lk 59

¹⁵¹ **Tabor**, James D. „Paul and Jesus”, *Simon & Schuster Paperbacks*, New York, 2013, lk 4

¹⁵² *Ibid*, lk 6

¹⁵³ **Matthews**, J. F. „Constantine I”, *Encyclopedia Britannica*:

<http://www.britannica.com/biography/Constantine-I-Roman-emperor> 04.05.2016

¹⁵⁴ **Tabor**, James D. „Paul and Jesus”, *Simon & Schuster Paperbacks*, New York, 2013, lk 7

¹⁵⁵ *Ibid*.

- 3) Kuus hilisemat kirja (Pauluse kiri koloslastele, efeslastele, teine kiri tessalooniklastele, esimene ja teine kiri Timoteusele ning kiri Tiitusele), mis on kirjutatud Pauluse nimel, aga püüavad kirikule rohkem meelegärgi olla ja summutavad Pauluse varast radikaalset sõnumit, on kõigest hoolimata Paulusele omistatud.¹⁵⁶

Erilist tähelepanu juhib Tabor Apostlite tegude raamatule, väites et see pole kirjutatud mitte apostlite tegudest, vaid Pauluse tegudest, ja vihjab, et selle taga võis olla Paulus ise,¹⁵⁷ kes oma autorlust kavalalt varjas.¹⁵⁸

Tuginedes autentsetele Pauluse kirjadele, toob Tabor Pauluse kuulutusest välja kuus tunnust, mis Pauluse ideed raamitlevad:¹⁵⁹

- 1) Kristliku usu põhikomponent on usk Jeesuse ülestõusmisesse (1Kr 15:14). Pauluse arusaam lunastusest on mõistetav Jeesuse ülestõusmise läbi. Mis jääb tihti tähelepanuta on tõsiasi, et Paulus on esimene inimene, kes väidab olevat Jeesust näinud. Kõik ülejäänud tunnistused on hilisemad ja teisejärgulised.¹⁶⁰
- 2) Paulus uskus, et Jeesus sündis naisest kui lihane Taaveti soo jätkaja, kes on määratud Jumala pojaks (Rm 1:3-4). Tabor seletab seda nõnda, et Looja Jumal on õnnistanud sisse protsessi, läbi mille ta paljundab ennast, sigitades Jumaliku Perekonna. Jeesus, olles muudetud Kristuseks, on selle jumaliku põlvkonna esmasündinud vend. Nead, kes kuuluvad kristlusesse on vaimselt Kristuses, olles viljastatud Püha Vaimu poolt.¹⁶¹ Pauluse jaoks ei tähenda Jumala riik õige mõistetud Messia valitsusaega maal, Paulus mõistab seda kui terve universumi kosmilist pööret värskelt sigitatud taevase perekonna poolt. Paulus pidas silmas, et kui Kristus naaseb taevasse, leiab aset massiline apoteoos, mis lõpetab Aadamaga alanud ajastu¹⁶² ja juhatab sisse uue ajastu (Rm 8, Fl 3:20-21).¹⁶³
- 3) Paulus kujundas ümber arusaama ristimisest. Kuigi veega puhastavad rituaalid olid judaismis tavalised, kujundas Paulus ristimisest müstilise ühenduse, mida ta nimetas vaimseks ihuks Kristuses ja läbi mille sai ristitav viljastatud Püha Vaimuga.¹⁶⁴

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ *Ibid*, lk 8

¹⁵⁸ *Ibid*, lk 7

¹⁵⁹ *Ibid*, lk 11

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ *Ibid*, lk 12

¹⁶² *Ibid*, lk 13

¹⁶³ *Ibid*, lk 14

¹⁶⁴ *Ibid.*

- 4) Paulus tegutses tugevalt apokalüptilise vaatega, mis mõjutas tema õpetust ja tegusid. Ta oli veendunud, et tema ja ta jüngrite eluajal naaseb Kristus taevast.¹⁶⁵ Paulus väitis, et ettemääratud ajani pole enam palju jäänud ja ta soovitas oma jüngritel mitte abielluda või muretseda oma eluolukorra üle, sest kõik maailmas toimuv pööratakse peatselt pahupidi. Paulus inspireeris oma jüngreid elama nõnda, nagu uus vaimne transformatsioon oleks juba saabunud.¹⁶⁶
- 5) Paulus pööras selja judaismile ja rõhutas, et Toora on nüüdsest välja vahetatud uue Kristuse Tooraga (Gl 3:23-26).¹⁶⁷ See ei kirjeldanud seda kui teksti, vaid kui Kristuse Vaimu ilmingut nendes, kes ühendati ristimise kaudu Jeesusega.¹⁶⁸
- 6) Paulus mõistis oma rolli apostlina, kui kõige väiksema apostlina nagu ta end nimetas.¹⁶⁹ Kuigi ta pidas end suisa väärituks, et olla apostel, uskus ta, et tema kutsung apostliks oli ainulaadne ja tähelepanuväärne sündmus (1Kr 15:9-10), mitte nagu teistel apostlitel, kes olid Jeesuse poolt alguses valitud. Paulus uskus, et ta oli valitud juba enne sündi (Gl 1:15). Paulus ise väidab, et Jumal valis ta oma pojast kuulutama (Gl 1:16). Ta uskus, et tema kui 13. apostel, peab viima sõnumi Kristusest mittejuutidele. Ta uskus, et tema roll on olla mittejuutide apostel. Ta on kannatav teenija nagu Kristus ja täidab oma valatud verega selle, mis jäi Kristuse kannatuses puudu.¹⁷⁰

Tabor selgitab, et kui need kuus tunnust tundusid liiga ebatavalised ja kummalised, siis see ei tohiks tulla üllatusena. Paulus oli liiga radikaalne, liiga apokalüptiline ja liiga vastuoluline isegi 2.–4. saj algkristliku kiriku jaoks. Paulus muudeti kodusemaks läbi tema nimel kirjutatud kirjade, aga ka apostlite tegude raamatu toimetamisega. Paulusele omistati kangelase, vapra jutlustaja ja märtri staatus, kes viis evangeeliumi judaismist väljapoole. Tema radikaalne sõnum ja vaade unikaalsest kutsumisest hääbusid järgnevate põlvkondade jooksul. See, mida Paulus kõige rohkem ootas, ei saanud kunagi teoks ja tema nägemus maailma immanentsest transformatsioonist põrus totaalselt. See kuvand, mis Paulusest sajandite vältel edasi pärandus, näitab Paulust kui teoloogi nagu teda mõistavad ka suur kirikuisa Augustinus ja reformaator Martin Luther. Paulus eemaldati ajaloolisest kontekstist ja

¹⁶⁵ *Ibid*, lk 15

¹⁶⁶ *Ibid*, lk 16

¹⁶⁷ *Ibid*.

¹⁶⁸ *Ibid*, lk 17

¹⁶⁹ *Ibid*.

¹⁷⁰ *Ibid*, lk 18

vormiti uuesti kristlike doktriinide kontekstis. Peamiselt predestinatsiooni, õigeksmõistuõpetuse, lunastuse ja igavese elu küsimuste osas. Pauluse eetikaalased õpetusedki said praktilise ja vastupidava pärandi osaliseks.¹⁷¹

Vaatamata sellele, et Pauluse kirjad ja talle omistatud kirjad moodustavad ühe veerandi Uuest Testamendist ning on peamised materjalid, mis on mõjutanud katoliikluse, õigeusu ja protestantluse arenguid,¹⁷² jääb kristluse keskmeks alati Jeesus, aga siiski mitte ajalooline Jeesus vaid Pauluse mõju alla jäänud Jeesus. Paulusest sai kõige mõjukam isik kristluses. Oma sõnumiga messiaanlikust õiguse ja rahu kuningriigist maa peal ning sümboliga maavälisest taevasest lunastusest kujundas Paulus ümber suisa Jeesuse enda.¹⁷³

¹⁷¹ *Ibid*, lk 20

¹⁷² *Ibid*.

¹⁷³ *Ibid*, lk 21

4. AUTORITE SEISUKOHTADE VÕRDLUS

Järgnevalt olen vaadelnud eelnevates peatükkides esitatud autorite seisukohti ja jaganud need viide tabelisse. Seejärel olen neid võrrelnud ja esitanud omapoolsed järeldused.

4.1 Seisukohad Jeesusest kui ajaloolisest isikust

Tabel 1.

<p>1) Lähtuvalt Kümmelist ja Schweizerist:</p> <p>Uues Testamendis esinevatel algkristlike koguduste tunnistustel on oluline side ajalooliselt relevantse Jeesusega. Läbi sünoptilise traditsiooni kajastub Jeesus kui isik koos oma õpetusega ning algse kogukonna kuulutus Jeesuse surmast ja ülestõusmisest. Lisaks saame aimu tema teoloogiast, milleks on kuulutus immanentse Jumala riigi tulekust. Küll aga on keeruline väita, millised tekstid kannavad rikkumata tunnistust Jeesusest. Lisaks tuleb arvestada, et Jeesuselt endalt ei pärine ühtegi teksti.</p>
<p>2) Lähtuvalt Dunnist:</p> <p>Väljaspool kristlike allikaid leidub Jeesuse kohta liiga vähe informatsiooni, et anda temast adekvaatne pilt. Kõige selgema pildi saab ajaloolisest Jeesusest koostada sünoptiliste evangeeliumite toel, sest neil on suur ühisosa. Materjalide sarnasus tuleb omakorda suulisest pärimusest (lk 18), mis annab tekstidele sama sisu erineva sõnastuse läbi (lk 19). Peale selle õigustab ajaloolist Jeesust tema pärimuses leiduvad tunnused, sest need peegeldavad tema mõju oma esimestele jüngeritele (lk 19). Tuleb veel tähele panna, et Jeesus suunas oma kuulutuse peamiselt israeliitidele (lk 23).</p>

3) Lähtuvalt Taborist:

Oma surma järgselt maeti Jeesus tõenäoliselt ajutisse hauakambrisse ja hiljem maeti jüngrite poolt ümber. Uueks matmispaigaks võis olla Talpioti hauakamber, kust leiti nii tema nimeline ossuaarium kui ka viis ossuaariumi, mis kannavad tema perekonnaliikmete nimesid, lisaks kolm nimetut ja üks kaduma läinud, mis võib olla hiljem välja ilmunud ja tema vennale omistatud ossuaarium, pealiskirjaga „Joosepi poeg, Jaakob, Jeesuse vend”. Jeesuse ja tema perekonna mõistmine on olulisim, mõistmaks ajaloolist Jeesust.

Nii Kümmeli, Schweizeri kui ka Dunni seisukohtadest saame järeldada, et ajaloolisest Jeesusest saab kõige adekvaatsema pildi sünoptiliste evangeeliumite põhjal. Saksa kontinentaalsed ajaloolis-kriitilised piibliteadlased seletavad seda nõnda, et ainult läbi sünoptilise traditsiooni kajastub ajalooline Jeesus ja tema kogukonna kuulutust temast. James Dunn põhjendab nõnda, et väljaspool kristlikke allikaid lihtsalt pole piisavalt informatsiooni ajaloolisest Jeesusest. Ta seab rõhu samuti sünoptilisele traditsioonile ja selgitab, et see pärineb suulisest pärimusest, mis annab sünoptilistele evangeeliumitele sünoptilisuse. ehk nii Kümmel ja Schweizer kui ka Dunn on nõus, et ajaloolise Jeesuseni on võimalik tagasi minna sünoptiliste evangeeliumite toel.

James Tabor on seevastu seisukohal, et kõige adekvaatsemat informatsiooni ajaloolisest Jeesusest saab ainult arheoloogiliste leidude põhjal. Uue Testamendi tekstid on sedavõrd Paulusest mõjutatud, et ajaloolist Jeesust, vastupidiselt Dunni arvamusele, tuleks otsida väljaspoolt kristlikke allikaid.

4.2 Seisukohad Paulusest kui ajaloolisest isikust

Tabel 2.

<p>1) Lähtuvalt Kummelist ja Schweizerist:</p> <p>Paulus uskus, et uuestisündinud Issand ja Jeesus Kristus on üks sama isik. Pauluse tööd kirjeldab detailselt Apostlite tegude raamat. Lisaks pärineb temalt hulgaliselt kirju. Pole kahtlust, et Paulus dikteeris kõik oma kirjad, välja arvatud kirja Fileemonile, ja lisas ise ainult tervitused. Küll aga ei saa olla kindel, et Pauluse kirju pole hiljem ümber töödeldud.</p>
<p>2) Lähtuvalt Dunnist:</p> <p>Paulust saab pidada kristluse taasrajajaks, kui mitte suisa kristluse tõeliseks rajajaks. Pauluse suurim panus kristluse arengusse on olnud Jeesuse missiooni avamine mittejuutidele. Ilma temata oleks too messiaanlik naatsaretlaste sekt hajunud või haaratud rabiinlikusse judaismi. Pauluse tõttu sai võimalikuks, et algkristlus arenes etniliselt mitmekülgselt religiooniks. Mõiste „evangeelium” selle kristlikus tähenduses pärineb tõenäoliselt Pauluselt. Paulus suunas oma sõnumi mittejuutidele.</p>
<p>3) Lähtuvalt Taborist:</p> <p>Paulus ei kohanud kunagi Jeesust, sest tema ilmutuskogemus leidis aset umbes seitse aastat pärast Jeesuse ristisurma. Paulus väitis, et tema kogetud ilmutus oli tähendusrikkam ükskõik millisest Jeesuse maisest elust pärinevast õpetusest, seega tõrjus Paulus kõrvale teiste apostlite kogemused. Paulus tõi kasutusele mõiste „evangeelium”, mida ta kasutas oma kuulutuse tarbeks. Paulust tuleks vaadata kui kristluse rajajat ja teiste apostlite seisukohta ümberlökkajat, kes tõstis esiplaanile pauliinliku, mittejuutidele suunatud kristluse. Lisaks võib Apostlite tegude raamatu ümber nimetada Pauluse tegudeks ja ei saa välistada, et selle tekstikogumiku koostamise taga oli Paulus ise. Paulus oli liiga radikaalne ja liiga vastuoluline isegi 2.–4. saj algkristliku kiriku jaoks, mistõttu muudeti tema tekstid kirikule sobivamaks. Ta eemaldati ajaloolisest kontekstist ja vormiti teoloogiks. Paulusest sai kristluse kõige mõjukam isik, sest ta suutis ümber kujundada suisa Jeesuse enda.</p>

James Tabor ja James Dunn on mõlemad ühel meelel, et ajalooline Paulus oli see, kes pani kristlusele aluse. Kui Jeesus jäi oma kuulutustööga Iisraeli piiresse, siis Paulus suunas

kristliku misjonitöö mittejuutidele, luues pauliinliku kristluse, mis omakorda päästis senise kristluse hääbumisest. Lisaks on mõlema koolkonna esindajad nõus, et mõiste evangeelium ehk rõõmusõnum pärineb suure tõenäosusega Pauluselt. Tabor läheb veel kaugemale, väites, et Pauluse kuulutus oli suisa nõnda radikaalne, et seda muudeti hiljem pehmemaks.

Saksa piibliteadlased ei eita, et Pauluse mõju kristlusele oli suur, küll aga jätavad selle probleemi pigem avatuks, sest Uue Testamendi tekstid pole terviklikud ega edasta ei Jeesusest, Paulusest ega ka algsest kogukonnast rikkumata tunnistust.

Tähelepanu tuleks veel pöörata seisukohtadele Apostlite tegude raamatu osas. Dunn on veendunud, et tegu on tekstiga, mis käib kokku Luuka evangeeliumiga. Sellega on nõus ka Kümmel ja Schweizer. Tabor kritiseerib Apostlite tegude raamatut oma liigeses Pauluse-kesksuses, väites, et see võib olla ka tema enda poolt kirjutatud. Nii Kümmel, Schweizer kui ka Tabor on pealtnäha nõus, et Apostlite tegude raamat sisaldab palju informatsiooni Paulusest, aga Tabor vastandub sellega, et seal sisalduv informatsioon on liiga Pauluse enda õpetust soosiv.

4.3 Seisukohad Jeesuse kuulutusest

Tabel 3.

1) Lähtuvalt Kümmelist ja Schweizerist:

Jeesus kuulutas immanentse Jumala riigi ja Inimese Poja tulekut. Sealjuures vihjates, et ta ise ilmub inimese Pojana ja mõistab inimeste üle kohut. Jeesusele on omane eshatoloogiline lunastus. Lisaks pidas ta silmas, et Jumal ilmutab end enne kui tema põlvkond hukka läheb. Jeesus väitis, et Jumala riik on juba olevikus avalikustunud ja saanud reaalsuseks tema töös ning kuulutuses. Jeesus tunnistas Jumalat kui oma isa, kes võtab tema lapsed vastu saabuvasse kuningriiki ja andestab neile.

2) Lähtuvalt Dunnist:

Jeesus kuulutas Jumala riiki. Jeesuse kuulutus rõhub tugevalt tema kannatusloole. Jeesuse kuulutuse kohaselt tõid tema surm ja ülestõusmine patustele lunastuse. Jeesus kõneles nii olevikulisest kui ka tulevikulisest Jumala riigist. Jeesus väidab end messiaanliku saladuse varjus Jumala Poja olevat. Jeesus kuulutas, et ta on tulnud seadusi täitma, mitte tühistama. Jeesus õpetas armastuse käsku kui teist kõige tähtsamat käsku.

3) Lähtuvalt Taborist:

Autentset Jeesuse kuulutust pole enam võimalik tuvastada, sest kristlik õpetus on tugevalt mõjutatud pauliinlikust traditsioonist. Kogu teadaolev algkristluse ajalugu tuleks ümber mõtestada, sest Paulus kasutas evangeeliumi enda kuulutuse tarbeks.

James Tabor jääb käesoleva probleemi juures napolisõnaliseks ja väidab, et Pauluse mõjutuste tõttu ei ole enam võimalik autentse Jeesuse kuulutust tuvastada.

Töös käsitletud Saksa piibliuurijad ja konservatiivne britt James Dunn väidavad ühiselt, et Jeesus kuulutas Jumala riiki, kinnitades sellega Loisy väite esimest poolt. Mõlema koolkonna esindajad jätkavad sisuliselt ühel meelel, et Jeesuse kuulutus on kahetasandiline – ühelt poolt olevikuline Jumala riik, mis on reaalsuseks saanud Jeesuse töös ja kuulutuses, teisalt tulevikuline Jumala riik. Kummeli ja Schweizeri seisukoha järgi ilmub Jeesus Inimese Pojana ja mõistab kohut inimkonna üle. Dunn täiendab, et Jumala kui Jeesuse isa seadus saab teoks. Mõlema koolkonna esindajad toovad välja, et tegu on vastuolulise kontseptsiooniga, aga seletavad seda kui taevase Jeesuse tulekut ja immanentse Jumala riigi rajamist. Mõlema koolkonna seisukohast saab see toimuma Jeesuse põlvkonna eluajal, pärast Jeesuse ristisurma.

4.4 Seisukohad Pauluse kuulutusest

Tabel 4.

<p>1) Lähtuvalt Kümnelist ja Schweizerist:</p> <p>Paulus kõneleb eelkõige usust Jeesusesse, tema ristisurmast ja taassünnist Kristusena. Jumal Isa töötab lunastuses, mis on juba juhtunud ja juhtub taaskord läbi Jeesuse. Lunastus toimub olevikus ja eshatoloogiline lunastuse kandja on juba maapeal ilmunud ning saavutab või on juba saavutanud lunastuse. Nõnda nagu Jeesus viidi taevasse, viiakse koos temaga kord ka inimesi Jumala juurde. Paulus kuulutab veel, et Jeesus on Jumala Poeg, kes ilmutab end Jumala tahte kuuleka täidesaatjana. Jeesus on Issand ja kristlased on need, kes hüüavad meie Issanda Jeesuse Kristuse nime.</p>
<p>2) Lähtuvalt Dunnist:</p> <p>Paulus jutlustas Jeesusest ja suunas oma sõnumi mittejuutidele. Paulus keskendub Jeesuse ristisurmale ja ülestõusmisele. Paulus nägi Jeesuse ristisurma viimse kohtupäeva lähenemisena. Jeesuse kuulutus olevikulisest Jumala riigist tähendas, et Jeesuse ülestõusmine on viimse kohtupäeva algus, ehk tulevikus usutu sai nüüd olevikuliseks Jeesuse Kristuse läbi. Paulus rõhutab oma kuulutuses vaeste abistamise tähtsust. Lisaks rõhutab ta, et läbi usu saab mõista õigeksmõistmist siin ja praegu. Paulus mõistab, et Jumala Vaim on võti mõistmaks pinget olevikulise ja tulevikulise vahel. Sarnaselt Jeesusele lähtus Paulus armastuse käsust ja võttis selle valgel kokku kogu seaduse, eristamaks tõeliselt olulisi kaski Jumala ja inimeste ning inimeste endi vahel.</p>
<p>3) Lähtuvalt Taborist:</p> <p>Oma surma järgselt maeti Jeesus tõenäoliselt ajutisse hauakambrisse ja hiljem maeti jüngrite poolt ümber. Uueks matmispaigaks võis olla Talpioti hauakamber, kust leiti nii tema nimega ossuaarium kui ka viis ossuaariumi, millel on tema perekonnaliikmete nimed. Lisaks kolm nimetat ja viimaks üks kaduma läinud, mis võib olla hiljem välja ilmunud ja tema vennale omistatud ossuaarium pealiskirjaga „Joosepi poeg Jaakob, Jeesuse vend“. Jeesuse ja tema perekonna mõistmine on kõige olulisem võtmeküsimus, mõistmaks ajaloolist Jeesust.</p>

Pauluse kuulutuse küsimuses uuritud koolkondade esindajate vahel märkimisväärsed erimeelsusi ei esine. Kõik kolm on nõus, et Pauluse kuulutus oli suunatud mittejuutidele ja Paulus ise uskus Jeesust olevat Jumala poeg. Nii Saksa piibliuurijate kui ka Dunni seisukohtadest kumab Pauluse kuulutuses mitmetasandilist lunastust. Siinkohal nõustub ka Tabor, et Pauluse kuulutuse kohaselt on Jeesuse lunastuses olevikuline tasand ja tulevikuline kuningriik. Lisaks on käsitletud autorid ühel meelel, et Paulus jutlustas Jeesusest, pannes usu Jeesusesse kristluse keskpunkti. Varasem Jeesuse kuulutus Jumala riigist jääb pigem tahaplaanile. Autorid on enam-vähem ühel meelel, et Paulus uskus ajaloolist Jeesust ja uuestisündinud Kristust olevat üks sama isik. Enam-vähem, sest Tabori seisukohast lähtuvalt asetab Paulus rõhu siiski uuestisündinud Kristusele. Saksa piibliuurijad ja Tabor on päri, et Paulus uskus Jeesust naasvat juba oma eluajal. Dunni seisukohtades seda ei kajastu.

4.5 Seisukohad pühakirjast

Tabel 5.

1) Lähtuvalt Kummelist ja Schweizerist:

Uue Testamendi teoloogia pole ühtselt käsitletav, sest Uus Testament seab rõhu individuaalsetele tekstidele, kajastades erinevate autorite seisukohti. Uus Testament seab rõhu individuaalsetele tekstidele. Uus Testament on loodud varajase kiriku poolt kristlike tekstide valimise teel, jättes alles tekstid, mis kindlalt viitavad Jumalale läbi Jeesuse Kristuse elutöö ja surma ning ülestõusmise. Uut Testamenti piiritleti hilisemate täiendustega. Pole selge, milliste tekstide tunnistused on kooskõlas Jeesusega, millised algkristliku kogukonnaga ja millised Paulusega. 27st Uue Testamendi tekstist on 21 kirjad. Uue Testamendi tuum võib olla sündmus, mis on väljendatud sõnadega: „Ja Sõna sai Lihaks“. Algkristlikud hümnid viitavad mehele nimega Jeesus, mõned neist mainivad tema ristisurma ja ülestõusmist. Q allikast võib pärineda rõhuasetus Jeesus kui *Kristus*. Esimene evangeelium kirjutati pärast Pauluse surma. Esimene oli Markus, Matteus ja Luukas lähtusid nii Markusest kui ka Q allikast. Johannese evangeeliumi autor ei omanud ülevaadet teistest evangeeliumitest. Johannese kirjad on laadilt pastoraalkirjad.

2) Lähtuvalt Dunnist:

Markuse evangeelium on kõige vanem ning Matteus ja Luukas on materjali saanud Markuselt ja Q allikast. Sünoptiliste evangeeliumite sünoptilisus pärineb suulisest pärimusest. Sõna evangeelium pärineb Pauluselt. See esineb Uues Testamendis 76 korda, millest 60 paiknevad pauliinlikus korpuses. Markus alustab oma evangeeliumit pealkirjaga „Jeesuse Kristuse Jumala Poja evangeeliumi algus”. Jeesuse traditsioon kujunes evangeeliumiks endaks. Markuse evangeelium kirjutati ettelugemiseks. Markus seab rõhu Jeesuse kannatusloole. Jeesust kujutatakse Jumala Pojana. Q allikas kajastab peaausjalikult Jeesuse õpetust. Luukas kirjutas kaks väga seotud raamatut – oma evangeeliumi ja Apostlite tegude raamatu – mida ta nägi ühe teosena.

3) Lähtuvalt Taborist:

Mõistet „evangeelium” seletatakse kui rõõmusõnumit lunastusest Kristuse läbi ning seda kohtab Uues Testamendis 72 korda, millest 60 on kirjadest. Markuse evangeelium on tugevalt Pauluse kirjadest mõjutatud. Markuse evangeelium on kõige varasem lugu Jeesuse elust ja surmast ning sel on tugevad pauliinlikud mõjutused. Luuka evangeelium ja Apostlite teod on kaheosaline töö ning täiendab Markuse loo kulminatsiooni. Kuus hilisemat kirja, mis on omistatud Paulusele, püüavad kirikule meelegärgi olla, summutades Pauluse varast radikaalset sõnumit. Apostlite tegude raamat on kirjutatud Pauluse tegudest ja võimalik, et Pauluse poolt.

Kõik käsitletud autorid on nõus, et Pauluse kirjad on evangeeliumitest vanemad ja vanim evangeelium on Markuse evangeelium. Matteus ja Luukas ammutavad oma materjali Markuselt ning Q allikalt. Kümmel ja Schweizer rõhutavad, et Uus Testament kajastab erinevate autorite seisukohti, mille tõttu ei saa seda ühtse tervikuna käsitleda. Huvitav tähelepanek on, et Dunni kohaselt kasutatakse Uues Testamendis mõistet „evangeelium” 76 korda, Taborist lähtudes aga 72 korda. Küll aga nõustuvad mõlemad autorid, et seda mõistet esineb 60 korda pauliinlikus korpuses, ehk seda kohtab valdavalt Pauluse käsitluses. Kui Kümmel ja Schweizer omistavad Apostlite tegude raamatu Luukale, siis Tabor jätab õhku võimaluse, et selle on kirjutanud Paulus. Ometigi on kõik neli autorit nõus, et Luuka evangeelium ja Apostlite tegude raamat on üks kaheosaline teos. Markuse evangeeliumit kritiseerib ainsana Tabor, väites, et see on tugevalt Paulusest mõjutatud. Dunn leiab vastupidiselt, et selle mõjuriks on peaausjalikult suuline pärimus.

Kõigi kolme koolkonna seast paistab oma kriitilisusega silma taaskord Tabor. Tema seisukohtadest järeldeb, et peale pauliinlike moonutuste, mis kujundasid tugevalt evangeeliumit, esineb ka paulusejärgseid moonutusi, mis summutasid Pauluse varast radikaalset sõnumit, mis temast tema esimestes kirjades kajastub. Eeltoodu põhjal saab veel järeldada, et kui kristliku teoloogia keskmesse paigutub lõpuks siiski Jeesus, siis Uue Testamendi kui tekstikogumiku keskmeks pole mitte evangeeliumid, vaid hoopis Pauluse kirjad.

KOKKUVÕTE

Tulles tagasi Alfred Firmin Loisy väite juurde: „Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik“¹⁷⁴ ja vaadeldes seda eelneva peatüki¹⁷⁵ valguses, saab esmalt järeldada, et Loisy väite esimene pool peab töös käsitletud ajaloolis-kriitiliste piibliuurijate seisukohtade valgel paika. Jeesus kuulutas Jumala riiki, küll aga ei saa sama lihtsat vastust anda väite teise poole kohta.

Pealtnäha on Loisyl õigus, sest Pauluse kuulutustöö mittejuutidele küll ühest küljest päästis messiaanliku naatsaretlase sekti tagasi judaismi hajumast, aga teisest küljest moonutas Jeesuse algset sõnumit, mis tõi pikemas perspektiivis kaasa etniliselt avatud religiooni. Sõnumi moonutamisest kõneleb eelkõige James Tabor, kes sarnaneb ka oma vaadetelt kõige enam Loisyga. Mõlemat ajaloolis-kriitilist piibliuurijat iseloomustab radikaalne lähenemine teemale, mistõttu on nende uurimused ka kriitika alla langenud. Seega on siia kõrvale hea tuua W. G. Kümmeli, Eduard Schweizeri ja James D. Dunni käsitlused, mis tasakaalustavad Tabori äärmuslikke vaateid. Võttes sellele tuginedes kokku Jeesuse kuulutuse ja Pauluse tõlgenduse sellest, ilmneb, et Jeesus kuulutas immanentset Jumala riiki, mille täidesaatjaks on tema enda isa, Jumal Isa, kes lunastab inimkonna läbi Kristuse, tehes seda kahel tasandil, nii olevikulisel kui ka tulevikulisel. Olevikuline tasand algas maapeal eshatoloogilise lunastaja ilmumisega, kelle ristisurm kutsus esile viimse kohtupäeva. Tulevikuline tasand hõlmab endas Inimese Poja naasemist Kristusena pärast Jeesuse ristisurma, ajaloolise Jeesuse ja Pauluse põlvkonna eluajal.

Ülaltoodust saab järeldada kolme võimalust. Esimene neist on, et viimse kohtupäeva ootusaeg kestab tänini. Seda varianti saab kasutada tänapäeva peavoolu kristliku õpetuse iseloomustamiseks, küll aga ei õigusta see variant end kahjuks põlvkonna eluaja perspektiivis. Ajaloolise Jeesuse ja Pauluse põlvkond on igast küljest vaadatuna oma aja ära elanud, kui nimetatud põlvkond ei tähenda just teoloogilises mõttes kristlikku kogukonda. Seega jäävad pinnale kaks võimalust – kas viimne kohtupäev jäi toimumata ja James Taboril on õigus, kui

¹⁷⁴ Loisy, Alfred Firmin. „The Gospel and the Church“, tõlkinud: Christopher Home, Charles Scribner's sons, New York 1912 (originaal 1903), lk 166:

<https://archive.org/stream/thegospelandthec00loisuoft#page/n3/mode/2up> 09.05.2016

¹⁷⁵ 4. AUTORITE SEISUKOHTADE VÕRDLUS, lk 34-41

ta väitis, et Pauluse nägemus immanentselt transformatsioonist põrus totaalselt,¹⁷⁶ või viimne kohtupäev on juba aset leidnud.

Juhul kui James Taboril on õigus, kasvatab see oluliselt tema seisukohtade usaldusväärsust ja kinnitab, et Jeesuse autentne kuulutus on pauliinlikust traditsioonist nõnda mõjutatud, et seda pole enam võimalik tuvastada. Seeläbi kinnitab ta ka Alfred Firim Loisy väidet, et „Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik“¹⁷⁷. On viimne kohtupäev aga juba aset leidnud, tähendab see, et Jumala riik on maapeal Kristuse läbi avalikus saanud, mis puhul kirik kui näiline maapealne Kristuse vorm ongi Jeesuse kuulutatud Jumala riik. Seegi kinnitab Alfred Loisy väidet, et „Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik“¹⁷⁸, aga annab sellele täiesti uue tähenduse.

¹⁷⁶ Tabor, James D. „Paul and Jesus“, *Simon & Schuster Paperbacks*, New York, 2013, lk 20

¹⁷⁷ Loisy, Alfred Firim. „The Gospel and the Church“, tõlkinud: Christopher Home, *Charles Scribner's sons*, New York 1912 (originaal 1903), lk 166:

<https://archive.org/stream/thegospelandthec00loisuoft#page/n3/mode/2up> 09.05.2016

¹⁷⁸ *Ibid.*

KIRJANDUSLOEND

- 1) Biblical Archaeology Society meeskond. „Is the “Brother of Jesus” Inscription on the James Ossuary a Forgery?“ *Biblical History Daily*, 2015:
<http://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-artifacts/artifacts-and-the-bible/is-the-brother-of-jesus-inscription-on-the-james-ossuary-a-forgery/> 29.04.2016
- 2) **Boynton**, Richard Wilson. „The catholic career of Alfred Loisy“, *Harvard Theological Review*, Volume XI, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1918, lk 73:
<https://archive.org/stream/harvardtheologic11harvuoft#page/72/mode/2up> 05.05.2016
- 3) **Dunn**, James D. G. „Jesus, Paul, and the Gospels“, *William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan*, 2011
- 4) **Dunn**, James D.G. „The new perspective on Paul“, *Eedermans, Grand Rapids, Camebridge*, 2008
- 5) **Fienberg**, Stephen E. „Editorial: Statistics and „The lost tomb of Jesus“, *The Annals of Applied Statistics, Institute of Mathematical Statistics*, 2008, lk 1:
http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/30244178?seq=1#page_scan_tab_contents 05.03.2016
- 6) **Fienberg**, Stephen E. „Editorial: Statistics and „The lost tomb of Jesus“, *The Annals of Applied Statistics, Institute of Mathematical Statistics*, 2008, lk 2:
http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/30244178?seq=2#page_scan_tab_contents 05.03.2016
- 7) **Hall**, Ken. „Jesus tomb – debate rages over authenticity“, *Antiques & Collecting Magazine*, Vol 112, lk 14, juuni 2007:
<http://eds.a.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=90bf53b6-5e8d-4643-902e-285e1cbdf9d4%40sessionmgr4002&vid=4&hid=4108> 03.05.2016
- 8) **Jacobovici**, Simcha. **Pellegrino**, Charles. „The Jesus Family Tomb: The Evidence Behind the Discovery No One Wanted to Find“, *Harper Collins*, 2009
- 9) **Kümmel**, W.G. „The theology of the New Testament“, *tõlkinud saksa keelest: John E. Steely, Abingdon Press*, 1973
- 10) **Lepajõe**, Marju. „Kreeka – Eesti Uue Testamendi õppesõnastik“, *Maarjamaa, Tallinn*, 2011

- 11) **Loisy**, Alfred Firim. „The Gospel and the Church“, *tõlkinud: Christopher Home, Charles Scribner's sons, New York 1912 (originaal 1903):*
<https://archive.org/stream/thegospelandthec00loisuoft#page/n3/mode/2up> 05.05.2016
- 12) **Loisy**, Alfred Firim. „Les Évangiles synoptiques“, *Près Montier-en-Der, Haute-Marne, 1907*
- 13) **Matthews**, J. F. „Constantine I“, *Encyclopedia Britannica:*
<http://www.britannica.com/biography/Constantine-I-Roman-emperor> 04.05.2016
- 14) **Meyer**, Michael. **Titscher**, Stefan. **Vetter**, Eva. **Wodak**, Ruth. „Methods of Text and Discourse Analysis“, *SAGE Publications, London, 2000*
- 15) **Michaud**, Derek. **Wildman**, Wesley. „Alfred Firmin Loisy (1857-1959)“, *Boston Collaborative Encyclopedia of Western Theology, Boston University, Boston, 2000*
- 16) Nestle-Aland 28 väljaanne <http://www.nestle-aland.com/en/read-na28-online/>
22.04.2016
- 17) **Schweizer**, Eduard. „A theological introduction to the New Testament“, *tõlkinud saksa keelest: O. C. Dean Jr, Abingdon Press, 1991*
- 18) **Tabor**, James D. „Paul and Jesus“, *Simon & Schuster Paperbacks, New York, 2013*
- 19) **Tabor**, James D. „The Jesus dynasty“, *HarperElement, London, 2007*
- 20) „The Lost Tomb of Jesus“, *Youtube, 04.05.2015:*
<https://www.youtube.com/watch?v=WY0-ReUaozU> 03.05.2016
- 21) www.piibel.net 1997. aasta eesti keelse Piibli elektrooniline väljaanne

SUMMARY

The aim of this bachelor's thesis is to analyse Alfred Firim Loisy (1857-1940) most famous quote: „Jesus came proclaiming the Kingdom, and what arrived was the Church“ according to three historical-critical New Testament scholars. The scholars are:

- 1) W. G. Kümmel (1905-1995) and Edward Schweizer (1913-2006), who represent 20th century German continental historical-critical Biblical criticism trend.
- 2) James Dunn (1939-present), who represents Britain's recent historical-critical Biblical criticism tradition.
- 3) James Tabor (1946-present), who represents USA radical historical-critical trend.

Methodologically, the current thesis is a discourse analysis of the historical-critical New Testament scholars most remarkable works. The thesis is divided into four chapters. First three are based on the works of the scholars and the fourth one contains the comparison of their standpoints. The standpoints are later used to analyse Alfred Firim Loisy's quote and the results are represented in the conclusion.

Based on the results of the standpoints made by the scholars, I have concluded that Jesus proclaimed an immanent Kingdom of God, which was carried into effect by his Holy Father. He atoned mankind for their sins on two stages: present and the future. The present one being the birth of the eschatological saviour and his earthly life. The future one being the return of Christ during the time of the disciples. That concludes three possible events, that may have happened. According to the first one, the Last Judgement is still on hold. That describes the belief of the mainstream Christianity, but doesn't match with the teaching, that the Last Judgement will take place on the time of the disciples. So that leaves us with two options: the Last Judgement didn't take place at all or it has already happened. When it didn't happen, we can conclude that James Tabor is right and the authentic Jesus tradition has been lost forever because of Pauline proclamation that took over. When it has already happened, we can conclude, that the proclaimed Kingdom of God is the church, being the only deceptive form of Christ known to us on earth. Both of these options verify Alfred Firim Loisy's famous quote, but interpret it very differently.

LISAD

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kevin Kirs, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Jeesus kuulutas Jumala riiki, aga välja tuli kirik“ – ehk mida kuulutas ajalooline Jeesus ja kuidas Paulus seda mõistis”, mille juhendaja on Ain Riistan

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 09.05.2016